T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYET: KADININ AİLE VE TOPLUMDAKİ YERİ

MOKHIGUL ASHUROVA
1238266141

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA CESUR

EDİRNE 2025

Tezin Adı: Toplumsal Cinsiyet: Kadının Aile Ve Toplumdaki Yeri
Hazırlayan: Mokhıgul ASHUROVA

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, küresel ölçekte sosyal ve ekonomik kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biridir. Bu çalışmanın temel amacı, kadının aile ve toplumdaki yerini iktisadi perspektifle analiz ederek, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ekonomik sistem üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve kadının güçlenmesine yönelik politika önerileri sunmaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Tez, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini feminist kuramlar, tarihsel süreç ve iktisadi perspektifler çerçevesinde ele alarak kadının aile, toplum ve ekonomideki konumunu Türkiye özelinde detaylı bir şekilde incelemektedir.

İlk bölümde toplumsal cinsiyet kavramının tanımı yapılmakta ve liberal feminizmden ekofeminizme kadar çeşitli feminist kuramlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

İkinci bölümde ise Antik Yunan'dan günümüze kadının toplumsal konumundaki değişimler incelenmekte, Türk topluluklarındaki tarihsel temsiliyetine odaklanılmakta ve iktisat disiplinindeki feminist eleştiriler detaylandırılmaktadır.

Üçüncü bölümde Türkiye'de kadın istihdamına ilişkin güncel veriler ışığında yapılan analizler, eğitim düzeyi arttıkça kadın işsizliğinin erkeklere kıyasla nasıl katlanarak arttığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal nedenlerini ortaya koyarken, kadının güçlendirilmesine yönelik politikaların acilen hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, feminist iktisat, kadın istihdamı, cinsiyet eşitsizliği, Türkiye.

Thesis Title: Social Gender: The Place of Women in Family and Society
Prepared by: Mokhıgul ASHUROVA

ABSTRACT

Gender inequality is one of the most significant obstacles to social and economic development on a global scale. The main objective of this study is to analyze women's place in the family and society from an economic perspective, reveal the effects of gender-based inequalities on the economic system, and offer policy recommendations for women's empowerment.

This study uses document analysis as a qualitative research method. The thesis examines gender inequality within the framework of feminist theories, historical processes, and economic perspectives, and provides a detailed analysis of the position of women in the family, society, and economy in Türkiye.

The first chapter defines the concept of gender and compares various feminist theories, from liberal feminism to ecofeminism.

The second chapter examines changes in women's social status from ancient Greece to the present day, focusing on their historical representation in Turkish communities and detailing feminist critiques of the discipline of economics.

The third chapter presents analyses based on current data on women's employment in Türkiye, revealing that female unemployment increases exponentially compared to male unemployment as the level of education rises. This study highlights the structural causes of gender inequality in Türkiye and emphasizes the urgent need to implement policies aimed at empowering women.

Keywords: Gender, feminist economics, women's employment, gender inequality, Turkey.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince bana yalnızca akademik bilgisiyle değil, aynı zamanda sabrı, anlayışı ve içten desteğiyle de rehberlik eden çok kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma CESUR hocama en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Her soruma açık yüreklilikle yanıt verdiğiniz, yolumu kaybettiğimi hissettiğim anlarda bana yön gösterdiğiniz ve her zaman güven verici bir duruş sergilediğiniz için size minnettarım. Sadece bir tez danışmanı değil, aynı zamanda bu zorlu süreçte bana inanan bir yol arkadaşı oldunuz. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeğiniz çok büyük. Tüm destekleriniz için içtenlikle teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Mokhıgul ASHUROVA

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
ÖNSÖZ III
TABLOLAR LİSTESİ VI
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 5
TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE FEMİNİZM 5
1.1. Toplumsal Cinsiyetin Tanımı 5
1.2. Toplumsal Cinsiyet Kuramları 9
1.2.1. Feminist Kuramlar 9
1.2.1.1. Liberal Feminizm 9
1.2.1.2. Radikal Feminizm 12
1.2.1.2. Sosyalist Feminizm 13
1.2.1.3. Marksizm 13
1.2.1.4. Kültürel Feminizm 16
1.2.1.5. Postmodern ve Postyapısalcı Feminist Kuram 18
1.2.1.6. Queer Kuramı 19
1.2.1.7. Ekofeminist Kuram 20
2. BÖLÜM 23
KADININ AİLEDEKİ, TOPLUMSAL YAŞAMDAKİ ve EKONOMİDEKİ YERİ 23
2.1. Antik Yunanda Kadının Yeri 23
2.2. Cahiliye Döneminde Kadının Yeri 26
2.3. Türk Topluluklarında Kadının Temsiliyeti 28
2.4. İktisat Disiplininde Feminist Yaklaşımlar 36
2.4.1. Klasik İktisat Perspektifinde Kadının Konumu 38
2.4.2. Neoklasik İktisat perspektifinde Kadının Konumu 41
2.4.3. Kurumsal İktisat Perspektifinde Kadının Konumu 42
2.5. İktisat Biliminde Kadın'ın Emeği Ve Eleştiriler 43
3. BÖLÜM 45
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN İSTİHDAMI: GENEL DEĞERLENDİRME 45
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 45

3.2. Araştırma Soruları 46
3.3. Bulgular 46
3.3.1. Demografik Bilgi 46
3.3.2. Türkiye'de Eğitim Düzeyi Analizi (25+ Yaş, 2023 Verileri) 47
3.3.3. Engelli Bireylerin Eğitim, Okuryazarlık Ve İstihdam Analizi 50
3.3.4. Türkiye'de Bölgesel Kadın İstihdamı ve Kayıt Dışılık Analizi 52
3.3.5. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları Analizi 54
3.3.6. Türkiye'de Çalışma Hayatında Cinsiyet Eşitsizliği 56
3.3.7. Kadınların İstihdama Katılımında Ailevi Sorumlulukların Belirleyici Rolü ... 56
3.3.8. Kamu, Akademi ve Özel Sektörde Kadın Temsili: Gelişmeler ve Süregelen Eşitsizlikler 57
SONUÇ 61
KAYNAKÇA 64

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Nüfusu 46
Tablo 2: Cinsiyete Ve Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 2024 47
Tablo 3: Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım 48
Tablo 4: Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Dağılımı 49
Tablo 5: Okullaşma Oranlarındaki Paradoks 50
Tablo 6: Cinsiyet ve İBBS 2. Düzeye Göre Temel İşgücü Göstergeleri 52
Tablo 7: Kayıt Dışı İstihdam Oranları (15+ Yaş) 54
Tablo 8: Eğitim-İşsizlik İlişkisi 55
Tablo 9: Eğitim Düzeyine Göre Cinsiyetler Arası Ücret Farkı Analizi 55
Tablo 10: Yarı Zamanlı Çalışma Oranları 56
Tablo 11: Cinsiyete Göre Üst Ve Orta Düzey Yönetici Pozisyonlarındaki Bireylerin Oranı 58
Tablo 12: Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Kadın Temsili 59
Tablo 13: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sıralaması 60

Grafikler

Grafik 1: Annesi Yükseköğretim Mezunu Olanların Eğitim Düzeyi (25+) 49
Grafik 2: Toplam Nüfusta İşgücü Durumu 51
Grafik 3: Bölgesel Kadın İstihdam Oranları (15+ Yaş) 54

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını ve kimliklerini şekillendiren, kültürel olarak inşa edilmiş bir kavramdır. Cinsiyet rolleri, biyolojik farklılıkların ötesine geçerek, kadınlara ve erkeklere toplum tarafından yüklenen normatif beklentileri içermektedir (Butler, 2006: 8; Oakley, 1985: 18-19). Bu roller tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamlarda farklılık göstermekte; kadının ailedeki ve toplumdaki konumu da bu bağlamlarda şekillenmektedir (Connell, 1987: 121; 2019: 60).

Modern feminizmin tarihsel kökenleri bağlamında öncü figürlerden biri olarak kabul edilen Olympe de Gouges, Fransız Devrimi sırasında 1789 yılında Ulusal Meclis tarafından kabul edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*ne eleştirel bir yanıt olarak Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesini (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*) kaleme almıştır. Bu, dönemin toplumsal cinsiyet normlarına karşı bir itiraz niteliği taşımasının yanı sıra, kadınların siyasal haklara, özellikle de oy hakkına sahip olması gerektiğini açık biçimde savunmaktadır. Gouges, kadınların erkeklerle eşit yurttaşlık statüsüne sahip olmaları gerektiğini vurgulayarak, temel insan haklarının cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm bireylere tanınmasını talep etmiştir. Gouges'in "*Eğer kadınların giyotine çıkma hakkı varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır*" şeklindeki ifadesi, onun hem siyasal temsiliyet hem de cezai sorumluluk bakımından eşitlik ilkesi konusundaki tutarlılığını ortaya koymaktadır (Donovan, 2009: 15; Notz, 2012: 38-39).

Kadınların tarih boyunca karşılaştıkları toplumsal algılarla mücadelesine dair Mary Wollstonecraft'in (1792) tarihli eserinde: *"Tüm insanlık için geçerli olan akıl ve erdem, neden yalnızca erkeklere has kılınmıştır? Kadınlar, zihinlerinin gelişmesini engelleyen bir eğitimle, yalnızca duygusal, süslü ve bağımlı bireyler hâline getirilmiştir."* bu sözler, kadınların zayıf doğmadığını, aksine toplumun onları böyle yetiştirdiğini savunduğu temel argümanlardan biridir. Kadınların tarihsel olarak zihinleri değil, dış görünüşleri ve uysallıklarıyla değerlendirilmesi, temel

eşitsizliklerden biridir. Kadınların özel alanla (ev, aile) sınırlandırılması ve kamusal alanlardan dışlanması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kurumsallaşmış diğer biçimlerinden biridir (Lerner, 1987: 3; Scott, 1986: 1054). Feminist kuramlar, bu eşitsizliklerin yalnızca bireysel düzeyde değil, yapısal ve ideolojik biçimlerde üretildiğini vurgulamaktadır (Fraser, 2013: 2-3; Hooks, 2014: 1-2).

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımların ekonomik sistem içerisindeki rolünü vurgulayan feminist iktisat, Amartya Sen ve Martha Nussbaum'un geliştirdiği yetenek yaklaşımı aracılığıyla bireylerin refah, özgürlük ve adalet olanaklarına erişim potansiyelini merkeze alarak geleneksel refah ölçütlerine alternatif sunmaktadır (Robeyns, 2020; Yolusever, 2024: 77).

Feminist iktisat, çoğu zaman eşitlik temelli bir disiplin olmaktan ziyade, yalnızca "*kadını merkeze alan*" bir yaklaşım olarak yanlış biçimde algılanmaktadır. Oysa bu yanılsama, feminist iktisat düşüncesinin mücadele ettiği temel sorunlardan biridir. Kadının iktisadi alana katılımı, yalnızca temsiliyetle sınırlı değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin kırılması, emeğinin ev dışı alanlarda da görünür kılınması ve bireysel özgürlüğün inşasıyla doğrudan ilişkilidir (Güçlü, Doğan & Bozpinar, 2021: 20).

Toplumsal cinsiyet ekseninde yürütülen bu yaklaşım, özellikle kadınlar tarafından üstlenilen ücretsiz emek biçimlerinin tanınması ve bu emeğin iktisadi değerinin teslim edilmesi gerekliliğini vurgular. Feminist iktisatçılar, bu görünmeyen emeği iktisadi değerlendirmelere dahil ederek hem üretkenliğe dair anlayışı genişletmeyi hem de toplumsal cinsiyete dayalı önyargıların yeniden üretimini engellemeyi amaçlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin hane halkı içindeki güç ilişkileri ve karar alma süreçleri üzerindeki etkisi, feminist iktisadın mikro düzey analizlerinde temel bir yer tutmaktadır. Aynı hane içinde kadınların ve erkeklerin maruz kaldığı farklı ekonomik deneyimlerin görünür kılınması, iktisadi karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyetin belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri gidermeyi hedefleyen feminist iktisatçılar, sosyal adalet ilkeleri

doğrultusunda oluşturulacak kapsayıcı kamu politikalarının geliştirilmesini ve uygulanmasını güçlü biçimde savunurlar. Disiplinin tarihsel kökenleri 19. yüzyıla uzansa da, feminist iktisat 1990'lardan itibaren kuramsal çeşitlilik ve kurumsal yapı bakımından önemli bir gelişme göstermiştir (Yolusever, 2024: 77).

Toplumsal cinsiyetin merkezde yer aldığı bu yaklaşım, dışlama ve dahil etme süreçlerini görünür kılmayı, iktisada daha kapsayıcı ve empatik bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır. Feminist iktisat, herkesin onurlu bir yaşam sürdürebileceği, eşitlik ve adalet ilkelerine dayanan bir iktisadi düzenin tesisi için dönüştürücü bir siyasal müdahale alanı olarak da değerlendirilmektedir (Calderon & Munoz, 2019: 142).

Feminist iktisat, üretim ve yeniden üretim alanları arasındaki bağlantıyı ve iktisadi ilişkilerdeki güç asimetrilerini dikkate alan bütüncül bir anlayışı benimseyerek, bakım temelli kalkınma modelleri aracılığıyla küresel düzeyde toplumsal eşitliğe dayalı politika tartışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Bu kapsamda, kadınların okullaşma oranlarının artırılması, eğitim süreçlerine eşit katılımın sağlanması, kız çocuklarının eğitim hakkından yoksun bırakılmasının önlenmesi, kadınların iş gücüne ve sosyal yaşama katılımının desteklenmesi gibi alanlarda etkin ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmelidir (Ateş, 2021: 3). Ayrıca, kadınların güçlenmesini destekleyen yasal ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, toplumsal algı, tutum ve davranış düzeylerinde dönüşüm yaratacak politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu dönüşümün sağlanabilmesi ise ancak toplumsal düzeyde ortak bilinç ve farkındalık oluşturulmasıyla mümkündür. Kadınların yaşamın tüm alanlarında eşit bireyler olarak varlık göstermeleri, sadece bireysel bir hak meselesi değil, aynı zamanda toplumsal refahın, adaletin ve ilerlemenin de ön koşuludur (Ateş & Mazıcı, 2022: 103).

Bu tez, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini feminist kuramlar, tarihsel süreç ve iktisadi perspektifler çerçevesinde ele alarak kadının aile, toplum ve ekonomideki konumunu Türkiye özelinde detaylı bir şekilde incelemektedir.

İlk bölümde toplumsal cinsiyet kavramının tanımı yapılmakta ve liberal feminizmden ekofeminizme kadar çeşitli feminist kuramlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

İkinci bölümde ise Antik Yunan'dan günümüze kadının toplumsal konumundaki değişimler incelenmekte, Türk topluluklarındaki tarihsel temsiliyetine odaklanılmakta ve iktisat disiplinindeki feminist eleştiriler detaylandırılmaktadır.

Üçüncü bölümde Türkiye'de kadın istihdamına ilişkin güncel veriler ışığında yapılan analizler, eğitim düzeyi arttıkça kadın işsizliğinin erkeklere kıyasla nasıl katlanarak arttığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal nedenlerini ortaya koyarken, kadının güçlendirilmesine yönelik politikaların acilen hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

1. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE FEMİNİZM

1.1. Toplumsal Cinsiyetin Tanımı

Cinsiyet doğumda belirlenirken, toplumsal cinsiyet doğumdan sonra ve toplumsallaşma süreci boyunca öğrenilmektedir. Cinsiyetin ontolojik niteliği ile toplumsal cinsiyetin sosyolojik niteliği arasındaki farkı belirtmek önemlidir. Cinsiyet; erkek ve kadını tanımlayan biyolojik ve fizyolojik özellikler olarak tanımlanırken, toplumsal cinsiyet; toplumsal ve kültürel yapılar tarafından şekillenen bir kimlik ve ifade biçimidir (Akçaalan, 2024: 15).

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyetçilik (sexism) kavramları arasında belirgin bir fark bulunmasına rağmen, aralarında yakın bir ilişki olduğu da açıktır. Bu ilişki, cinsiyetçilik kavramının belirli bir toplumsal cinsiyet anlayışına dayanma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Toplumun toplumsal cinsiyet algısında bir değişiklik meydana geldiğinde, bu algı üzerine kurulu olan cinsiyetçilik de tutarsız hale gelmektedir (Canatan, 2006: 21).

Toplumsal cinsiyet, zaman içinde evrilmiş ve toplumsal etkilerle biçimlenmiş sosyokültürel bir yapıdır. Bu olgu, kadınlık ve erkeklik gibi biyolojik koşulların toplumsal olarak inşası şeklinde kavramsallaştırılabilir. Üreme işleviyle ilişkili doğuştan gelen biyolojik özellikler olarak tanımlanan biyolojik cinsiyet kavramı dahi, toplumsal, kültürel ve tarihsel etkilerden bağımsız değildir; yani o da bir toplumsal inşa sürecine tabidir. Kadınlık ve erkeklik gibi toplumsal cinsiyet rolleri, biyolojik cinsiyetle sıkı bir biçimde ilişkili olsa da, bu rollerin toplumsal etkileri tarihsel ve kültürel bağlamlardan beslenmektedir (Bingöl, 2014: 108-114).

Toplumsal cinsiyetin sosyal ve kültürel inşası, insan kimliğinin temel bir boyutudur ve "*kadın olmak*" ya da "*erkek olmak*" tamamen toplumsal ve kültürel etkileşimlerin ürünüdür. Bu olguların farklı yer, zaman ve durumlara göre değişkenlik gösterebileceği unutulmamalıdır. Herhangi bir coğrafyada yaşayan kadın ve erkeklerden beklenen roller, başka bir yerdeki bireylerden beklenen rollerle aynı olmayabilir. Bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine göre nasıl davranmaları gerektiği, ilgili toplumun kültürel kodları tarafından belirlenen toplumsal normlar doğrultusunda şekillenmektedir (Tufan, 2024: 13).

Toplumsal cinsiyet kavramı, bireylerin doğuştan sahip olduğu fiziksel ve biyolojik özellikler doğrultusunda onları erkek ve kadın olmak üzere iki cinsiyete ayıran bir yapı olarak tanımlanır. Toplumsal cinsiyet, yalnızca biyolojik farklılıkların bir göstergesi değildir; bireyler için yaşamın en erken dönemlerinden itibaren bir toplumsal kategori oluşturur. Bu kategori, bireyin belirli bir biyolojik cinsiyete ait olduğu bilgisine dayanarak şekillenen çeşitli roller, davranışlar ve tutumlarla biçimlenmektedir (Keskin & Ulusan, 2016: 47-69).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, zaman zaman muğlaklık taşıyan bir söylemsel yapıya sahiptir. Bu bağlamda kavram, hem cinsiyet temelli ayrımcılığın ortadan kaldırılması hem de bireylerin cinsiyetten bağımsız olarak toplumsal yaşamda özgürce var olabilmesi anlamlarına gelebilmektedir. Dolayısıyla, "*eşitlik*" kavramı etrafında şekillenen kuramsal ve pratik tartışmalarda sıklıkla karşılaşılan **"***ikili eşitlik çelişkisi***"**, yani biçimsel eşitlik ile sonuçta eşitlik arasındaki gerilim, bu tanımlarda da kendini göstermektedir (Akçaalan, 2024: 39-40).

Schiegel'in (1977: 24) vurguladığı üzere, toplumsal cinsiyet toplumun kültürel bir ideolojisidir ve ritüeller, edebi eserler, mitler gibi tüm simgesel ifadeler toplumsal cinsiyetle ilişkilidir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet söylemi, kadın ve erkek kimliklerinin birbirine zıt ve doğuştan farklı kategoriler olarak kavramsallaştırılmasını içerir (Crawford, 1995: 13).

Scott'a (2007: 11) göre toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek kimliklerinin öznel yapılarının toplumsal kökenlerini vurgulamak amacıyla

kullanılmaktadır. Bu tanımda "*toplumsal cinsiyet*", biyolojik bir cinsiyete sahip bir bedene dışarıdan atfedilen toplumsal bir kategori olarak anlaşılmaktadır.

Yüksel (1999: 73) ise toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar ve erkekler arasındaki tüm sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal farklılıkları kapsadığını belirtir.

Wiesner-Hanks'e (2020: 2) göre, "*toplumsal cinsiyet*" kavramının anlamlandırılması ve kavramsal çerçevesinin geliştirilmesi gerekmektedir. "*Cinsiyet*" terimi bireyler arasındaki fiziksel ve anatomik farklılıklara işaret ederken, "*toplumsal cinsiyet*" kavramı, zaman ve kültür tarafından inşa edilen, değişken ve dönüşebilir bir farklılıklar sistemini ifade etmektedir.

Saraç'a (2013: 1) göre, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kamu ve özel sektörde hem erkekler hem de kadınlar için eşit hak ve fırsatların varlığı ve her iki cinsiyetin bu alanlarda aktif olarak yer alması olarak tanımlanabilmektedir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının ayrımına dayanan kuramsal çerçeve, toplumsal cinsiyet olgusuna yönelik sosyolojik yaklaşımların farklı boyutlarda değerlendirmeler yapmasına zemin hazırlamaktadır (Macionis, 2012: 343). Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin sosyolojik kuramlar çerçevesinde nasıl anlamlandırıldığı üç temel yaklaşım üzerinden ele alınabilir:

Yapısal-işlevselci paradigma, toplumu birbirinden farklılaşmış ancak bütünleşmiş parçalardan oluşan karmaşık bir sistem olarak görür. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet, sosyal düzenin sağlanmasında işlevsel bir unsur olarak değerlendirilir. Parsons'un görüşlerine göre, toplumsal cinsiyet rolleri kadınlar ve erkekler arasında tamamlayıcı görevlerin dağıtılmasına olanak tanır. Parsons'a göre aile içinde kadınlar, duygusal bağların kurulmasında ve çocukların bakımında sorumluluk üstlenirken; erkekler araçsal rolleri üstlenmekte, ekonomik temelli faaliyetlerle uğraşarak aileyi dış dünyaya bağlamaktadır (Macionis, 2012: 343–345; Giddens & Sutton, 2016: 668).

1950'li yıllarda Parsons, güçlü aile yapılarının "*maskülen erkek*" ve "*feminen kadın*" tipolojisi üzerine kurulu olduğunu savunarak, bu rol dağılımının düzenli ve işlevsel bir toplumun inşasına katkı sunduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyetin bir toplumsallaştırma süreci içerisinde içselleştirildiğini varsayar.

Mikro düzeyli bir analiz biçimi sunan sembolik etkileşimci yaklaşım, toplumsal cinsiyetin bireylerin gündelik yaşamda gerçekleştirdiği etkileşimler aracılığıyla yapılandığını savunur. Bu yaklaşıma göre toplumsal cinsiyet, bireylerin kişisel performansları içerisinde ifade edilir ve toplumsal gerçeklik bu performanslar yoluyla yeniden inşa edilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin toplumsal ortamlarda verdikleri sözlü ve sözsüz mesajlarla sürekli olarak yeniden üretilir.

Bu bağlamda, bireylerin toplumsal cinsiyete dayalı davranış kalıpları sadece kişisel tercihler değil, aynı zamanda toplumsal yapılarca dayatılan normatif beklentiler olarak şekillenir. Günlük etkileşim pratikleri bu normatif çerçeveyi yeniden üretirken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin özellikle erkekler lehine sürdürülmesine de katkı sunmaktadır (Macionis, 2012: 345).

Sosyal çatışma kuramı, toplumsal cinsiyet olgusunu, güç ve eşitsizlik temelinde ele alır. Toplumsal cinsiyetin yalnızca davranışsal bir farklılık değil, aynı zamanda güce erişim imkânı açısından da bir farklılık yarattığını savunur. Geleneksel toplumsal cinsiyet normları, erkeklere ayrıcalıklı bir toplumsal konum kazandırırken, kadınların bu yapıya itirazları statükoyu tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilir.

Karl Marx toplumsal cinsiyet üzerine sistematik bir kuram geliştirmemiş olsa da, Frederick Engels'in katkılarıyla birlikte Marksist perspektifte toplumsal cinsiyet tabakalaşması analiz edilmeye başlanmıştır. Engels, özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte kadının ikincil konuma itilmesini bir tarihsel gelişim süreci olarak değerlendirmiştir (Macionis, 2012: 345–346).

Marksist feminist kuramcılar, ev içi emeğin görünmezliği ve değersizleştirilmesi gibi meseleleri Marx'ın üretim ve emek kuramları bağlamında yeniden yorumlayarak, kadının üretim sürecindeki konumuna ilişkin eleştiriler geliştirmiştir (Brown, 2016: 13–14).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Toplumsal cinsiyet kuramları, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal eşitsizlikleri anlamak, açıklamak ve dönüştürmek amacıyla geliştirilmiş düşünsel yaklaşımlardır. Bu kuramlar, toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik değil, kültürel, ekonomik ve politik olarak inşa edilen bir kavram olduğunu vurgulamaktadır (Butler, 1990: 8-10; Scott, 1986: 1055).

1.2.1. Feminist Kuramlar

Feminizm yalnızca bir politik kuram değil, aynı zamanda bir toplumsal harekettir. Daha önce de belirtildiği gibi, feminizm homojen bir yapıdan oluşmamaktadır. Bu nedenle özellikle 1970'li yıllardan itibaren farklı feminist yönelimlere sahip toplumsal hareketlerle karşılaşmak kaçınılmazdır. Proleter kadınların yaşadığı sorunların burjuva kadınlarınkinden farklı olduğunun fark edilmesi, feminist yaklaşımların birbirinden ayrışmasının ilk işaretidir. Proleter kadınlar, kadın hakları savunucularının yalnızca burjuva toplumunun çıkarlarıyla ilgilendiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun nedeni, kadın hakları savunucularının "*kadının özgürleşme hareketi*" meselesini çok boyutlu bir toplumsal bütünün parçası olarak görmemeleridir (Notz, 2012: 12).

1.2.1.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin temel nedenini, kadınların hukuk, eğitim, siyaset ve iş gücü gibi kamusal alanlara erkeklerle eşit düzeyde katılamamasına bağlar. Bu kuram, bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yoluyla kadınların erkeklerle eşit fırsatlara sahip olabileceğini savunur. Liberal feministler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için yasa reformları, eğitimde fırsat eşitliği ve iş yerinde ayrımcılığın kaldırılmasını savunur.

Feminist politikayı savunan herkesin bildiği gibi, insanların çoğu cinsiyetçiliğin ne olduğunu ya bilmez ya da bilseler bile bunu bir sorun olarak

görmezler. Pek çok insan, feminizmin yalnızca ve daima kadınların erkeklerle eşit olma çabası olduğunu düşünmektedir. Bu kişilerin büyük çoğunluğu ise feminizmi erkek karşıtı bir hareket olarak algılar. Feminizm politikalarının bu şekilde yanlış anlaşılması, insanların feminizm hakkında bilgilerini çoğunlukla ataerkil kitle iletişim araçlarından edinmelerinin bir yansımasıdır (Hooks, 2014: 1).

Mary Wollstonecraft (1759–1799), liberal feminizmin ilk dalgasından (1848–1920) önce yaşamış olsa da, düşünceleri kadınların ekonomik ve toplumsal konumunun gerilediği bir dönemde ortaya çıktığı için klasik anlamda liberal olarak değerlendirilmiştir. 18. yüzyıla kadar kadınlar da erkekler gibi üretken işlerde (yani, bir ailenin geçimini sağlayacak gelir getiren işlerde) çalışmıştır. Ancak daha sonra sanayi kapitalizminin güçleri emeği özel ev ortamından alıp kamusal iş yerine çekmeye başlamıştır. Wollstonecraft, sosyal olarak yapılandırılmış cinsiyet rollerinden doğrudan söz etmese de, kadınların genelde bağımsızlık değil, daha çok beğenilme, kabul görme ve evlilik arayışında olduğunu gözlemlemiştir (Tong & Botts, 2024: 14).

Liberalizmde bulunan bireycilik ve eşitlik ilkeleri, feminist hareketin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda kadınların yeri ev içi (özel alan) kabul edilirken, Sanayi Devrimi ile birlikte işyeri (kamusal alan) evden kesin olarak ayrılmış ve kadınlar özel alana hapsedilmiştir. Aydınlanma düşüncesi de bu ayrımı meşrulaştırmış; aklı, kamusal alanı ve erkeği; duyguyu, özel alanı ve kadını eşleştirerek cinsiyetçi bir zihniyeti beslemiştir. Newton'un *Principia Mathematica* adlı eseriyle ortaya koyduğu evrenin basit ve evrensel kurallarla yönetildiği fikri, sadece doğayı değil, insan yaşamının tüm alanlarını –etik, siyaset, estetik gibi– düzenlemesi gereken bir model olarak görülmüştür. Descartes'in aklın rehberliğinde "*açık ve belirgin*" düşüncelerle bilgiye ulaşılabileceğini savunduğu yaklaşım, dönemin felsefi temelini oluşturur. Bu düşünce yapısı, siyasette de etkili olmuş ve doğuştan gelen "*doğal haklar*" fikrine dayalı liberal düşüncelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde yer alan "*her bireyin doğuştan gelen haklara sahip olduğu*" fikri, bu aydınlanmacı rasyonalist zeminden doğmuştur (Donovan, 2014: 25).

Liberal feminizm, feminist hareketin ilk dalgası, 19. yüzyılın ortalarından 1920'lerin başına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır; feminist hareketin ikinci dalgası, yaklaşık olarak 1960'lardan 1980'lere kadar tam anlamıyla gelişmiş ve 1990'larda üçüncü dalga feminizm, 2000'lerde dördüncü dalga feminizm ve 2020'lerde beşinci dalga feminizmle birlikte gerçek bir feminizm biçimi olarak meşruiyetini sorgulamaya başlamıştır. Liberal feminizmin ilk dalgası kadınların oy hakkı üzerine odaklanmıştı; ikinci dalga cinsiyet eşitliği ve kadınlar için fırsat eşitliği üzerine yoğunlaştı; üçüncü dalga, beyaz kadınların ezilmesine odaklanarak renkli kadınların (farklı) ezilmesini ihmal etmesini sorun haline getirdi; dördüncü ve beşinci dalgalar ise "*queer, cinselliği olumlu karşılayan, transları kapsayan, bedeni olumlu karşılayan ve dijital odaklı*" bir dünyada geleneksel liberal feminizmin var olma hakkını sorgulamaktadır (Tong & Botts, 2024: 12).

"*Yeni kadın*" figürünün ortaya çıkışıyla birlikte, geleneksel aile yapısına ve toplumun kadınlara dayattığı sınırlamalara karşı bir "*kız evlatların isyanı*" gelişmiştir. Genç kadınlar, geleneksel ahlaki normlara ve ebeveyn kontrolüne başkaldırarak daha fazla bireysel özgürlük talep etmeye başlamışlardır. Bu dönüşüm, 1890'lardaki bisiklet çılgınlığı gibi sembolik pratiklerde somutlaşmıştır. Bisiklet, kadınlara fiziksel hareket alanı ve bireysel bağımsızlık kazandıran bir araç haline gelmiş; bu da onları, geleneksel gözetim mekanizmalarının (örneğin refakatçilerin) dışına çıkarmıştır. Ancak bu özgürlük, cinsel serbestlik anlamına gelmemektedir. "*Özgür aşk*" ve doğum kontrolü gibi fikirler, kadınlar açısından hâlâ sömürü riski taşıdığı için, yaygın bir özgürleşme biçimi olarak görülmemiştir. Yine de, cinsellik üzerine konuşmalar daha görünür hale gelmiştir. Önceden bastırılan ya da "*ayıp*" sayılan konular cinsel hastalıklar ve cinsellik artık yavaş yavaş toplumun "*saygın*" kadınlarının da bilgi alanına girmeye başlamıştır. Josephine Butler'ın Bulaşıcı Hastalıklar Yasası'na karşı mücadelesi ve Ibsen'in "*Hayaletler"* adlı oyunu, bu değişimin kültürel ve politik işaretleridir. Bu gelişmeler sayesinde feministler, cinsel ilişkilerdeki güç ilişkilerini sorgulamaya ve ifşa etmeye başlamışlardır (Bryson, 2003: 72).

Aydınlanma düşüncesi, evrenin ve toplumun akılla düzenlenebileceğini savunmuş, bu da siyaset ve etik gibi alanlarda evrensel, doğuştan gelen hak ve kurallar

fikrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu düşünsel çerçeve, modern bireycilik, insan hakları ve liberalizmin temel taşlarını oluşturmuştur.

1.2.1.2. Radikal Feminizm

Radikal feminizm, kadınların ezilmesini toplumun temel yapılarında kök salmış patriyarkal sistemlere bağlar. Bu kurama göre erkek egemenliği, kadınların bedenleri, doğurganlıkları ve cinsellikleri üzerinde kurulan kontrolle sürdürülür. Radikal feministler, kadınların kurtuluşunun patriyarkanın yıkılmasıyla mümkün olacağını savunur.

Bazı feministler "erkek egemen" ideolojilere dahil edilme talebinde bulunmuşken, birçokları uzun süredir kadınların erkeklerden hem farklı hem de üstün yönlerinin bulunduğunu ve esas sorunun ayrımcılık ya da kapitalizm değil, erkek egemenliği olduğunu savunmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren bu fikirler, sonradan radikal feminizm olarak bilinecek düşünce sistemine dönüştü. Bu yaklaşım, kadınların kendi deneyimlerine ve ihtiyaçlarına dayandığını iddia eder. Patriyarka kavramını kullanarak erkeklerin gücünün yalnızca ekonomik ve siyasal kamusal alanlarla sınırlı kalmadığını, cinsiyetler arası en mahrem ilişkileri dahi tanımladığını ve tüm kültür tarafından sürdürüldüğünü savunur. Bu bakış açısına göre aile, ataerkil gücün en önemli alanlarından biridir ve bu güç, kadınların cinselliği üzerindeki kontrolle sürdürülmektedir. "*Kişisel olan politiktir*" vurgusu, mevcut politik teori anlayışına büyük bir meydan okuma oluşturmuş ve feminizm içinde iktidar ve siyasetin doğasına dair genel bir yeniden değerlendirmeye katkıda bulunmuştur (Bryson, 2003: 4).

Radikal feministler, ataerkil sistemin kendisinin kadınlara yönelik baskının kaynağı olduğunu savunurlar. Onlara göre, kadın-erkek eşitliği, patriyarka devam ettiği sürece mümkün değildir. Örneğin, NYRW'nin barış yürüyüşüne katılmayı reddetmesi, pasif rollerin değil, gerçek siyasal gücün peşinden gidilmesi gerektiğine işaret eder. Miss America protestosu ise kadın bedeninin metalaştırılmasına doğrudan bir karşı duruştur. Bu tür eylemler, sistematik baskıyı sadece sözle değil, gösteri ve doğrudan eylemle sorgulayan bir yaklaşımı temsil eder (Tong & Botts, 2024: 50-51).

1.2.1.2. Sosyalist Feminizm

19. yüzyılın başlarından bu yana, bazı feministler kadınların hedefinin eşitsiz bir sınıf toplumu içinde sadece eşit haklara sahip olmak değil; gerçek eşitliğin, kadınlar için rekabete ve bireyciliğe değil, işbirliği ve kolektivizme dayalı bir sosyalist toplum gerektirdiğini savunmuşlardır. Bazıları daha da ileri giderek, Karl Marx'ın fikirlerinin kadınların baskısını ve sömürüsünü anlamanın ve sonlandırmanın anahtarı olduğunu öne sürmüştür. Günümüzde sosyalizm geçmişe kıyasla daha az moda bir ideoloji olsa da, feminist hedeflerin daha geniş sosyo-ekonomik değişimden ayrı düşünülemeyeceği yönündeki inanç feminist düşüncede hâlâ önemli bir yer tutmaktadır (Bryson, 2003: 4).

ve 20. yüzyılın başlarındaki kapitalist ve ataerkil düzen içerisinde gelişen Feminist Burjuva Hareket, cinsiyetler arası eşitliği savunmakla birlikte, bu savunuyu "*kadının farklılığı*" vurgusu üzerinden yapmış; ancak kadın işçilerin sorunlarına yeterince eğilmemiş ve kadınların tam anlamıyla sosyal ve insani kurtuluş mücadelesini desteklememiştir. Sosyalist Kadın Hareketi, bu nedenle burjuva kadın hareketinin işçi kadınlara yönelik duyarsız tutumunu eleştirmiş ve bu hareketle arasına açık bir mesafe koymuştur (Notz, 2012: 15). Sosyalist feministler, yalnızca ataerkil sistemi değil, aynı zamanda kapitalist yapıyı da ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir (Giddens, 2008: 518).

1.2.1.3. Marksizm

Marksist feminizm, kadının ezilmesini sermaye birikimi ve sınıf ilişkileriyle açıklar. Sosyalist feminizm ise hem patriyarka hem de kapitalizmi kadınların ezilmesinin birlikte işleyen yapıları olarak görür. Kadın emeği, üretim alanlarında sistematik olarak değer kaybına uğrar. Materyalist anlayışa göre, tarihteki belirleyici etken, yaşamın üretimidir. Bu üretim, iki yönlü bir karaktere sahiptir: Bir yandan, yaşamı sürdürmek için gerekli olan yiyecek, giyecek, barınma gibi ihtiyaçların üretimi ile bu üretim için gerekli araçların üretimidir (Engels & Untermann, 2021: 1).

Cinsellik, feminizm için ne ise, emek marksizm için odur: kişinin en çok kendine ait olan, ama en çok elinden alınan şey. Marksist teori, toplumun temelde insanların birbirleriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla şekillendiğini ve insanların hayatta kalmak için gerekli olan şeyleri üretme biçimlerinin bu ilişkileri belirlediğini savunur. Emek, maddi ve toplumsal dünyaları şekillendirme ve dönüştürme sürecidir; bu süreçte insanlar toplumsal varlıklar haline gelir ve değer üretirler. İnsanlar, bu etkinlik sayesinde kim olduklarını belirler. Sınıf, bu yapının kendisidir; üretim onun sonucu, sermaye ise katılaşmış hâlidir; ve bu yapının ürünü üzerindeki kontrol de buna bağlıdır (MacKinnon, 1991: 3-4).

Feminist teoride buna paralel bir argüman örtük olarak vardır: cinselliğin şekillenmesi, yönlendirilmesi ve dışavurumu toplumu kadınlar ve erkekler olarak iki cinsiyete ayırır. Bu ayrım, toplumsal ilişkilerin bütününü belirler. Cinsellik, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yaratıldığı, düzenlendiği, ifade edildiği ve yönlendirildiği toplumsal süreçtir; kadın ve erkek olarak bildiğimiz toplumsal varlıklar bu süreçte oluşur ve ilişkileri toplum yaratır. Emek marksizm için ne ise, cinsellik de feminizm için odur: toplumsal olarak inşa edilmiştir ama inşa eder; evrenseldir ama tarihsel olarak özgüdür; hem maddeden hem zihinden oluşur. Başkalarının emeğinin bazıları için örgütlü olarak sömürülmesi nasıl bir sınıf yaratıyorsa (örneğin işçi sınıfı), bazı kadınların cinselliğinin başkaları (erkekler) için örgütlü olarak sömürülmesi de "*kadın*" cinsiyetini tanımlar. Heteroseksüellik, bu sömürünün toplumsal yapısıdır.

Yapı, içsel dinamiğini arzudan alır; toplumsal cinsiyet ve aile onun katılaşmış biçimleridir; cinsiyet rolleri, toplumsal kişiliğe genellenmiş niteliklerdir; üreme bir sonuçtur ve ürünü üzerindeki kontrol bu yapının konusudur (MacKinnon, 1991: 3-4).

Marksizm ve feminizm, toplumsal düzenlemelerdeki örüntülü ve birikimli eşitsizliklerin nasıl hem sistemli hem de adaletsiz olabileceğine dair açıklamalar sunar. Her ikisi de iktidar teorileridir; onun toplumsal kökenlerine ve adaletsiz dağılımına odaklanır. Her ikisi de toplumsal eşitsizliğin teorileridir. Eşitsiz toplumlarda, toplumsal cinsiyet ve onunla birlikte cinsel arzu ve akrabalık yapıları –tıpkı değer gibi, onunla birlikte sahiplenme ve mülkiyet biçimleri de– toplumsal öncesi, doğanın, ilkelin ya da büyülü ve yerli dünyaların parçası olarak kabul edilir. Marksizm nasıl

değeri toplumsal bir yaratım olarak ifşa ediyorsa, feminizm de arzuyu toplumsal ilişkisel bir yapı olarak ifşa eder; eşitsiz toplumsal düzene içsel olarak gerekli gibi görünen, ancak tarihsel olarak rastlantısal olan bir öğe olarak (MacKinnon, 1991: 3-4).

- Kadınların biçimleri ve davranışları birbirine ne ölçüde benziyorsa, toplumsal cinsiyet ortaklıkları da oradan mı doğar?
- Zengin kadınların zenginliği ile yoksul kadınların yoksulluğu arasında bir ilişki var mıdır?
- Bazı sınıfların diğerleri üzerindeki gücü ile tüm erkeklerin tüm kadınlar üzerindeki gücü arasında bir ilişki var mıdır?

Marksistler ve feministler bu sorularla yüzleşmek yerine genellikle ya bu soruları göz ardı etmiş ya da daha etkin bir biçimde, bu soruları birbirinin içine geçirerek bastırmışlardır. Marksistler, feminizmi hem teoride hem pratikte burjuva olarak eleştirir; yani feminizmin egemen sınıfın çıkarına hizmet ettiğini savunurlar. Toplumun cinsiyet temelinde analiz edilmesini eleştirirler çünkü bu yaklaşım, sınıfın önceliğini göz ardı eder ve kadınlar arasındaki sınıf ayrımlarını silikleştirerek proletaryayı böler. Feminist taleplerin kapitalizm içinde tam anlamıyla karşılanabileceği iddia edilir; dolayısıyla bu talepler, temel bir dönüşüm çabasını zayıflatır ve dikkatleri başka yöne çeker. Kadınların kişiliğine yönelik engellerin kaldırılması – yani cinsiyete bakılmaksızın yaşam şansı elde etme hakkına dair savunular – liberal ve bireyci olarak görülür.

Kadınların ortak noktalarının doğada var olduğuna, toplumda değil, varsayılan bir doğallığa dayandığı düşünülür. Kadınların toplumsal koşulları üzerine yapılan kültürlerarası analizler bu görüşü desteklemiyorsa, kadınların koşullarının ortak olmadığı veya paylaşılamayacağı varsayılır ve böyle analizlere bütüncü (totalizing) ve tarihsel bağlamdan kopuk (ahistorical) denir. Tersine, bu analizler kadınların durumunun evrensel olduğunu destekliyorsa veya belirli bir kültürel özgüllüğe dayanmadığı görülüyorsa, yine eleştirilir. Kadın hareketinin tutum, inanç ve duygulara odaklanması yani toplumsal gerçekliğin güçlü bileşenleri olarak bunlara önem vermesi idealist olarak eleştirilir. Kadın hareketinin bileşimi – özellikle orta

sınıf, eğitimli kadınlardan oluşması bu hareketin fırsatçılığına dair bir açıklama olarak sunulur (MacKinnon, 1991: 5).

Adrienne Rich'in düşünsel yolculuğu, radikal feminizm, kültürel feminizm ve Marksist sol arasında gidip gelen karmaşık bir süreci yansıtır. Başlangıçta Rich, feminizmin solu ve Marksizmi dışlaması gerektiğini düşünmüş, yani feminist mücadelenin "*kadınlara özel*" bir alan inşa ederek yürütülmesini savunmuştur. Bu, onun radikal feminizmle özdeşleşmesine ve zamanla kültürel feminizme yönelmesine neden olmuştur. Ancak zamanla, yalnızca "*kadınlara ait alanlar*" yaratma fikrine da eleştirel yaklaşmaya başlar. Bu tür alanların başlangıçta gerekli olsa da, sınırlayıcı ve dış dünyadan kopuk hale gelerek bir tür "*göç yeri*"ne dönüşebileceğini söyler. Rich, "*güvenli alan*" arzusunun kadınların risk alma kapasitesini bastırdığını savunur. Başlangıçta kadınları korumayı hedefleyen bu hareket, zamanla kadınları pasif mağdurlar olarak gösterme riski taşıdığı için Rich'in düşünsel çerçevesine uymamaya başlar (Echols, 2019: 32).

1.2.1.4. Kültürel Feminizm

19. yüzyıl feminist kuramında, toplumsal cinsiyet farklılığının değiştirilemez ve doğal olduğuna ilişkin özcü (essentialist) yaklaşım, başlangıçta eril ataerkil söylem içerisinde kadınların erkeklerden doğal olarak aşağı olduğunu ve bu durumun kadınların toplumsal düzlemde ikincil konumlarda yer almasını meşrulaştırdığını ileri sürmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu özcü anlayış, birinci dalga bazı feminist düşünürler tarafından tersine çevrilmiş ve söz konusu farklılık, kadınlara özgü değer ve niteliklerin olumlanması yönünde yeniden inşa edilmiştir. Bu yaklaşım, daha sonra kültürel feminizm olarak adlandırılan kuramsal çerçevenin temellerini oluşturmuştur. Bu bağlamda, "*dişil kişilik*" ya da "*dişil karakter*" olarak tanımlanan özelliklerin yüceltilmesi ve kadına özgü etik, duyarlılık ve kolektivite anlayışlarının öne çıkarılması dikkat çekicidir. Bu doğrultuda öne çıkan öncü kuramcılar arasında Margaret Fuller, Frances Willard, Jane Addams ve Charlotte Perkins Gilman yer almaktadır (Lengermann ve Niebrugge, 2018: 304). Bu isimler, kadına dair olumlu niteliklerin hem bireysel hem de toplumsal dönüşüm açısından değer taşıdığını

savunarak, feminist düşünce içinde özcülüğün farklı bir yorumu olarak değerlendirilebilecek özgün bir damar açmışlardır.

Feminist duruş (standpoint) yaklaşımı, literatürde kimi zaman *feminist bakış epistemolojisi, kadın deneyimi epistemolojisi* ya da *kültürel feminizm* olarak da adlandırılmakta olup, geleneksel ataerkil ve maskülen bilgi anlayışının reddettiği kişisel olan politiktir ilkesini kuramsal merkezine yerleştirir (Gürkan, 2021: 73).

Bu yaklaşım, bilginin nesnel ve evrensel bir yapıdan ziyade, toplumsal olarak konumlanmış öznel deneyimlerden türediğini savunur. Bu bağlamda, kadınların yaşam deneyimlerini ve gündelik pratiklerini bilgi üretiminin meşru ve vazgeçilmez kaynakları olarak kabul eder. Ataerkil düzenin, kadınları epistemolojik ve toplumsal düzlemde ikincil konumlara yerleştiren yapısını eleştirerek, bilgiye ve topluma dair daha kapsayıcı ve dönüştürücü bir anlayış geliştirilmesini hedefler (Ecevit, 2011: 48).

Bu kuramsal çerçeve, yalnızca kadınların bilgiye erişimini değil, aynı zamanda bilgi üretim süreçlerinde kadınların özne olarak tanınmasını ve bu tanınmanın toplumsal dönüşümün temel dayanaklarından biri haline gelmesini savunur.

Kültürel feminizm, Aydınlanma düşüncesinden beslenen liberal feminizmin rasyonalist, atomize birey anlayışına ve hukuk merkezli eşitlik söylemine nazaran farklı bir teorik yönelim ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, liberal feminizm, 18. ve 19. yüzyıllarda egemen olan Aydınlanmacı aklın kadını yalnızca eş ve anne rollerine indirgemesini ve onu kamusal alandan dışlayarak erkek otoritesine tabi kılmasını eleştirmiştir. Bu bağlamda, kadınların hukuk önünde eşit haklara sahip olması, oy hakkı kazanması, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimde fırsat eşitliği sağlanması ve özel alanla sınırlandırılmış toplumsal konumlarının aşılması yönünde talepler geliştirmiştir (İlter, 2014: 21-22).

Kültürel feminizm ise bu eşitlik taleplerini ve bireysel gelişim vurgusunu genel olarak desteklemekle birlikte, temelde yaşamın akıl-dışı, sezgisel ve kolektif yönlerine odaklanarak farklı bir epistemolojik ve ontolojik yaklaşım sergilemektedir. Bu doğrultuda, bireysel özerklik yerine duygusal bağları, kolektif kimlikleri ve

organik/bütüncül yaşam biçimlerini önceleyen bir dünya tasarımı sunar (Üzel, 2006: 147). Bu yaklaşım, kadın deneyimini yalnızca yasal eşitlik çerçevesinde değil; kültürel, duygusal ve topluluk temelli değerler üzerinden anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

1.2.1.5. Postmodern ve Postyapısalcı Feminist Kuram

1980–1990 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da gelişen postmodern feminist düşünce, temelde eleştirici bir söylem üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşım, özellikle modern Aydınlanma düşüncesinin temel varsayımlarını kökten sorgulamakta ve reddetmektedir. İlerleme, evrensellik, rasyonalizm ve nesnel bilgi gibi Aydınlanma düşünürlerinin merkezine yerleştirdiği kavramlar, postmodern feministler tarafından ciddi biçimde eleştirilmiş; bu kavramların eril epistemolojik bir zemine dayandığı ve tahakküm ürettiği savunulmuştur.

Postmodern feminizm, özsel bir kadın doğasının tanımlanmasını ya da eril bilgi sisteminin yerine evrensel bir feminist epistemolojinin ikame edilmesini problematik ve gereksiz bulur (Hekman, 2016: 21–22). Bu çerçevede, çoğulculuk, bağlamsallık ve kimlik farkları temelinde şekillenen postmodern feminist kuram, lezbiyen feminizmi, siyah feminizmi ve Üçüncü Dünya kadınlarına yönelik feminist perspektifleri de kapsayan farklılık temelli bir yaklaşımı benimser (Brooks, 1997: 35). Bu yönüyle postmodern feminizm, özcü, evrenselci ve totalize edici kadınlık tasavvurlarına karşı çıkarak, feminist düşünceyi kesişimsellik, çokluk ve yerellik ilkeleri doğrultusunda yeniden düşünmeyi önermektedir.

Bu kuram, toplumsal cinsiyetin sabit, özsel bir kimlik olmadığını; dil, söylem ve iktidar ilişkileri aracılığıyla inşa edildiğini savunur. Judith Butler'ın performativite kuramı bu yaklaşımın temel taşlarından biridir. Cinsiyet, birey tarafından tekrar edilen söylemsel eylemlerle sürekli yeniden üretilir (Butler, 2006: 189-195).

Postmodern feministler, liberal, radikal ve Marksist feminist kuramların kadına dair geliştirdiği tekil ve evrensel tanımlamaları eleştirerek, feminist söylemin

çoğulcu bir zemine taşınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda, hakikatin tekil değil çoğul olduğunu, doğrunun evrensel değil bağlamsal olduğunu ileri sürerek, kadın kimliğinin etnik, dini, kültürel ve sınıfsal farklılıklar temelinde yeniden yorumlanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Postmodern feminist yaklaşım, kadınların deneyimlerinin homojenleştirilemeyeceğini ve bu deneyimlerin farklı toplumsal konumlanmalarla kesiştiğini vurgulayarak, özcü kadın tanımlarını radikal biçimde sorgular. Böylece feminist kuramın kapsayıcılığını artırmayı ve dışlayıcı temsillerden uzaklaşmayı hedefler (Akçaalan, 2024: 36).

1.2.1.6. Queer Kuramı

Postmodern feminizm, hayatın tüm alanlarında egemen olan evrensellik, özcülük, nesneleştirme, ikilik ve ötekileştirme pratiklerine karşı radikal bir eleştiri yönelterek, toplumsal ilişkilerde kadının "*ikinci cins*" konumuna indirgenmesinin ardında yatan çok katmanlı ve tarihsel olarak inşa edilmiş nedenleri çözümlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca feminist kuramın sınırlarını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda bir paradigma dönüşümüne yol açarak Queer kuramının ortaya çıkmasına epistemolojik zemin hazırlamıştır.

Queer kavramı, tarihsel olarak aynı cinse yönelik arzuyu tanımlamak amacıyla kullanılan eşcinsellik, gey ve lezbiyen terimlerinden sonra ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu terimlerle eşanlamlı olmadığı gibi, onları kapsayan şemsiye bir kavram da değildir. Queer'i ayırt edici kılan, yeni bir kimlik etiketi olmasından çok, cinsel kimliklerin algılanma biçiminde yaşanan kuramsal bir dönüşümün yansıması olmasıdır (Jagose, 1996: 72-75).

Queer yaklaşımlarda amaçlar temellendirilmezse, queer yaklaşımının asla hemfikir olmayacağı, mevcut toplumsal yapının kavramlarının yeniden üretimine yol açılmaktadır. Queer kavramı, bir kimlik siyaseti markası ya da sıfatı değildir, aksine bir yüklemi ya da süreci tanımlamaktadır (Braidotti, 2017: 390).

Bu bağlamda queer, sabit, özsel ve normatif cinsel kimlik kategorilerine karşı çıkarak, cinsiyet ve cinselliğin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarda inşa

edildiğini vurgulayan eleştirel bir perspektif sunar. Kimliği sabitlemek yerine, kimliğin akışkanlığını, çokluğunu ve direniş potansiyelini ön plana çıkarır.

Anlam bakımından "garip", "tuhaf", "sıra dışı" gibi ifadelerle ilişkilendirilen queer kavramı, özellikle 1980'li yıllarda Anglo-Amerikan bağlamında eşcinsel erkekleri aşağılamak amacıyla kullanılan bir hakaret terimiyken, daha sonra politik olarak sahiplenilmiş ve ötekileştirilen tüm kimliklerin eşitlik mücadelesini kapsayan eleştirel bir direniş söylemine dönüşmüştür (Eren, 2019: 148).

Bu çerçevede queer, yalnızca farklı cinsel yönelimleri veya bedensel farklılıkları değil, aynı zamanda bu farklılıkları dışlayan heteronormatif düzenin kendisini hedef alan bir kuramsal duruşu temsil eder (Ahmed, 2006: 67). Heteroseksist normlara, ikili cinsiyet sistemine veya normatif cinsellik anlayışına karşı geliştirilen her türlü eleştirel konumlanma, queerleşme olarak okunabilir. Belirli bir cinsel kimliği sabitlemeyi reddeden queer, en iyi "*sıra dışılık*" veya "*normdan sapma*" üzerinden tanımlanabilir (Erdem, 2012: 45).

Queer kuram, özcü kimlik politikalarına karşı eleştirel bir duruş sergilerken, aynı zamanda kendi içsel tutarlılığını koruyabilmek adına amaçların temellendirilmesi sorununu da göz ardı etmemelidir. Zira amaçlar açık biçimde temellendirilmediğinde, queer yaklaşımın kökten karşı çıktığı mevcut toplumsal yapının kavram ve normlarının yeniden üretilmesi riski ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda queer, sabitlenmiş bir kimliğin etiketi ya da belirli bir siyasal aidiyetin simgesi olarak değil; sürekli dönüşüm halinde olan, sorgulayıcı, bozucu ve normları yerinden eden bir yüklem ve süreç olarak kavramsallaştırılmalıdır (Braidotti, 2017: 390).

1.2.1.7. Ekofeminist Kuram

Cinsiyet farkının önemli bir yönü kadınların doğuştan barışçıl olmasıdır. Bu da erkeklerin savaşa yatkınlığıyla karşılaştırılmıştır. Bu durum feminist analizlerle barışçıl analizler arasında güçlü bağlar kurulmasına neden olmuştur. Kadın, yaşam verici, besleyici bir figür olarak savaşçı ve yok edici erkeğin karşıtı şeklinde tasvir

edilmiştir – bu imge bugün hala "*ekofeminist*" söylemlerde etkisini sürdürmektedir (Bryson, 2003: 86).

Son yirmi yılda ekofeminizm, hem kadınların baskılanışı hem de doğanın tahakküm altına alınması arasındaki bağlantıları kuramsallaştırma ve aktivist mücadeleye katkı sunma bakımından önemli bir düşünsel damar olmuştur. Bazı versiyonlarında, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve doğaya yönelik dört katmanlı sömürüyü birlikte ele almasıyla dikkate değerdir. Ancak ekofeminizm, özellikle bazı eleştirmenler tarafından kuramsal olarak zayıf, özgürlükçü olmaktan uzak ve yalnızca kültürel feminizmle özdeşleşmiş bir yaklaşım olarak klişeleştirilmiştir. Bu çerçevede, eleştirel bir ekolojik feminizm geliştirme amacını taşımaktadır; bu feminizm, hem feminist kuramla uyumlu olacak hem de onun analitik gücünü çevre politikaları için dönüştürücü bir araç haline getirmektedir (Plumwood, 2002: 1).

Ekofeminizm, doğa ile kadınlar arasında sembolik ve yapısal bir bağlantı kurar. Hem doğa hem de kadın bedenleri patriyarkal ve kapitalist yapılar tarafından sömürülür. Ekofeministler, çevresel tahribatla kadınların ezilmesi arasında dolaysız bir bağ kurar ve alternatif, eşitlikçi bir düzen talep eder.

Ekofeministler, hem içerik bakımından hem de sunum tarzı açısından kapsayıcı olmayı hedefler. Ekofeminizm, disiplinlerarası bir araştırma alanı olduğundan, kadınlar, hayvanlar ve yeryüzü adına verilen mücadelelere ilgi duyan herkesle iletişim kurabilmek için ortak bir dil (lingua franca) kullanmak zorundadır (Gaard, 2024: 7).

Ekofeminist siyasal çözümlemenin temel önermesi, ekolojik krizin, doğa üzerindeki tahakküm ve doğa olarak görülen kadın üzerindeki tahakküm üzerine kurulu, Avrupamerkezci, kapitalist ve ataerkil bir kültürün kaçınılmaz sonucu olduğudur. Kriz, kadınların tahakküm altına alındığı ve dişil olarak kodlanmış doğanın sömürgeleştirildiği bir kültürün kaçınılmaz ürünüdür. "*Cinsiyetler Arasında Fark Yoktur*" söylemi, Simone de Beauvoir'dan ilham alan eşitlikçi feministlerin temel sloganıdır. Bu feministler, cinsiyet farklarına dikkat çekmenin, erkek egemen baskıyı yeniden üretme riskini taşıdığını düşünürler. Bu açıdan bakıldığında, Dobson gibi

çevreci düşünürlerin, ekofeminizmi feminizm içindeki bir tartışmanın parçası olarak görmeleri haklı bir yaklaşımdır (Salleh, 2017: 35).

2. BÖLÜM

KADININ AİLEDEKİ, TOPLUMSAL YAŞAMDAKİ ve EKONOMİDEKİ YERİ

Tarihsel olarak kadının konumuna ilişkin çok sayıda toplumsal yapı tezi ileri sürülmüştür. Bunlar arasında en yaygın olanları anaerkil ve ataerkil toplumsal yapılardır. Bu durum özellikle avcı-toplayıcı toplumlarda kadınların daha seçkin bir konuma sahip olduğu, güç ve otorite sahibi olarak görüldüğü anaerkil/ataerkil dönemde belirgindir. Tarıma odaklanmanın baskın olduğu ataerkil dönemde ise otorite ve güç yalnızca erkeklerin elinde olmuştur. Feminist tartışmaların çoğu, günümüzde de etkisini sürdüren bir olgu olan ataerkil toplumsal yapıda kadınların konumunu eleştirel bir şekilde ele almaktadır (İlter, 2014: 3).

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar insan, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. İlk çağlarda kadınlar ve erkekler yan yana yaşamışlardır. Ancak avcı-toplayıcı topluluklardan tarım toplumuna geçişle birlikte, toplumsal cinsiyet ayrımları, işbölümü ve erkek egemenliği düşüncesi giderek ortaya çıkmıştır. Tarımdaki ilerlemeler, ihtiyaçtan fazlasının üretilmesi ve bu artı ürünlerin değiş tokuş edilmesi, insan yaşamında köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Bu bağlamda, gelir üretiminin ailenin yalnızca belirli bireyleri tarafından kontrol edilmesi, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği derinleştirmiştir (Kargar, 2024:8).

2.1. Antik Yunanda Kadının Yeri

Antik Çağ'da din olgusu, toplumsal cinsiyet rollerinin inşası ve meşrulaştırılmasında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Demir, 2021: 18).

Antik Yunan uygarlığında kadınların toplumsal konumu; kültürel, siyasal ve ekonomik alanlar bakımından değerlendirildiğinde son derece sınırlı ve ikincil düzeyde kalmıştır. Kadınların bu alanların hiçbirinde belirleyici ya da aktif bir özne olarak yer aldığını söylemek mümkün değildir. Bu dönemde toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğin biyolojik ve fiziksel farklılıkları temel alınarak yapılandırılmış ve bu farklılıklar toplumsal hiyerarşilerin meşrulaştırılmasında belirleyici rol oynamıştır (Koşka, 2023: 9).

Erkek egemen (patriyarkal) bir toplum yapısına sahip olan Antik Yunan'da kadın, metafizik ve toplumsal düzlemde "*ikincil varlık*" olarak konumlandırılmıştır. Kadının ontolojik değeri, erkeğin ardından ve onun eksik bir versiyonu olarak tanımlanmıştır. Bu anlayış, yalnızca bireysel ilişkiler düzeyinde değil, aynı zamanda yasal, siyasal ve kültürel kurumlar aracılığıyla sistematik olarak yeniden üretilmiştir. Nitekim Antik Yunan toplumunda erkek, kadın üzerinde hem simgesel hem de kurumsallaşmış bir tasarruf ve denetim hakkına sahip kabul edilmiştir (İşbilen & Dikyol, 2018: 97).

Antik Yunan toplumunda kadının "*ikinci sınıf*" bir varlık olarak konumlandırılması ve erkeğe kıyasla siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda son derece sınırlı bir söz hakkına sahip olması, dönemin toplumsal yapısında kökleşmiş cinsiyet temelli ayrımcılığın çeşitli göstergeleriyle açıklanabilir. Bu göstergelerden biri, kız çocuklarının aile içinde ekonomik bir yük ve masraf unsuru olarak değerlendirilmesidir. Erkek çocukların aile soyunu sürdürme, mirasa sahip olma ve kamusal alanda temsil edilme olanaklarına sahip olduğu bir sistemde, kız çocuklarının maddi giderlerle özdeşleştirilmesi onların toplumsal değerinin ve işlevinin ikincil düzeyde algılandığını açıkça ortaya koymaktadır (Şimşekdir, 2019: 79).

Bu durum, kadınların toplumsal rollerinin yalnızca ev içi üretim ve yeniden üretim faaliyetleriyle sınırlandırıldığını ve yurttaşlık statüsünden dışlandığını gösterir niteliktedir. Dolayısıyla Antik Yunan'da kadın, hem aile içinde hem de kamusal düzlemde yapısal olarak değersizleştirilmiş ve erkek-merkezli bir toplum düzeninin pasif nesnesi hâline getirilmiştir.

Antik Yunan toplumunda kadın, toplumsal yaşamdan sistematik biçimde dışlanarak ev içi alanla sınırlandırılmıştır. Bu durum, yalnızca uygulamalara değil, aynı zamanda dönemin egemen düşünsel yapısına dayanmaktadır. Zira kamusal alan, dönemin ataerkil zihniyeti tarafından olması gereken bir düzen olarak inşa edilmiştir; bu düzende erkeğin kamusal alanda yer alması doğal ve meşru kabul edilirken, kadının bu alandan dışlanması normatif bir çerçevede gerekçelendirilmiştir. Kamusal alanın temsili figürü olarak konumlandırılan erkek, yalnızca kendi toplumsal varlığını değil, aynı zamanda kadının kamusal alandaki potansiyel temsilini de belirleme yetkisine sahip olmuştur. Kadının özel (ev içi) alan ile kamusal (toplumsal ve siyasal) alan arasındaki ilişkisini ancak erkek aracılığıyla kurabilmesi, onun siyasal özne olarak tanınmasını ve kamusal yaşama katılımını büyük ölçüde engellemiştir (Çolakoğlu, 2015: 224).

Bu bağlamda, kadın bireyin kamusal görünürlüğü erkek öznenin iznine ve temsil kabiliyetine bağımlı hâle gelmiş; böylece kadın, hem simgesel hem yapısal olarak toplumsal eşitsizliğe tabi kılınmıştır.

Antik Yunan toplumunda aile kurumu, hem toplumsal yapının sürekliliği hem de siyasal düzenin istikrarı açısından merkezi bir konuma sahiptir. Ailenin bu denli önemli bir toplumsal kurum olarak kurgulanmasında, dönemin ritüel ve geleneksel pratiklerinin büyük oranda evlilik etrafında şekillenmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda, Antik Yunan vazoları üzerinde betimlenen "kız verme" ve "kız alma" temsilleri, yalnızca sanatsal figüratif anlatılar değil, aynı zamanda evlilik ritüellerinin kültürel temsilleri olarak önemli birer tarihsel kaynaktır (Koşka, 2023: 19-20).

Dönemin toplumsal normları çerçevesinde, her evli bireyin çocuk sahibi olması gerektiği yönünde yaygın bir kanaat söz konusudur. Ancak çocuk sahibi olma idealinde belirgin bir cinsiyet ayrımı göze çarpar; erkek çocuk, soyun devamı ve ailenin kamusal alandaki temsili bakımından daha fazla arzulanmaktadır. Kadınlar ise tüm yaşamları boyunca "*kyrios* (κύριος)" olarak adlandırılan ve "yetki sahibi", "koruyucu", "denetleyici" anlamlarını taşıyan bir erkek haminin vesayeti altında yaşamak zorundadırlar. Bu bağlamda, kadınlar evlenmeden önce babalarının veya erkek kardeşlerinin, evlendikten sonra ise eşlerinin otoritesi altındadır. Kadının hukuki

ve toplumsal varlığı, bireysel özerklikten ziyade erkeğin gözetimiyle tanımlanmıştır (Koşka, 2023: 19-20).

Platon'un *Yasalar* (*Nomoi*) adlı eserinde dile getirdiği üzere, evlilik yalnızca bireysel bir tercih değil, devletin yararına hizmet eden bir görevdir. Platon, aile kurumunu devletin geleceği açısından zorunlu bir yapı olarak görür ve bireylerin en geç otuz beş yaşına kadar evlenmelerini savunur. Bu kurala uymayanların her yıl para cezasına çarptırılmaları gerektiğini ileri sürer (Platon, 1998: 242). Ona göre evlilik, benzer özelliklere sahip bireyler arasında değil, farklı niteliklere sahip bireyler arasında gerçekleşmelidir; çünkü bu durum, toplumsal farklılıkları törpüleyerek toplumsal dengeyi sağlar.

Platon'un aileye yönelik önerileri, bazı yönleriyle radikal bir karakter taşır. Ütopik devlet tasarımında aile kurumunun sınırlarını aşan, hatta onu aşındıran yaklaşımlar geliştirmiştir. Özellikle kadın ve çocukların mülkiyet ilişkilerinden çıkarılarak ortaklaştırılması gerektiğini savunan düşüncesi, geleneksel aile yapısına yönelik dönüştürücü bir perspektif sunar (Platon, 1998: 242).

Platon, bazı toplumlarda kadınların binicilik, okçuluk ve çeşitli silah kullanma teknikleri gibi fiziksel etkinliklerde erkeklerle aynı eğitimi aldıklarını vurgulayarak, kendi toplumunda kadınların bu tür görevlerden dışlanmasını eleştirir. Bu bağlamda, kadınların erkeklerle "olabildiğince eşit tutulması" gerektiğini ifade eder. Eğer kadınlar, kamusal yaşama erkeklerle birlikte katılmayacaklarsa, bu durumda onlar için özel bir düzenlemenin gerekliliğini dile getirir ve bu tartışmayı çeşitli topluluklardan örneklerle somutlaştırır (Koşka, 2023: 20).

2.2. Cahiliye Döneminde Kadının Yeri

Toplumsal cinsiyet ile din arasındaki karşılıklı (mutualist) ilişki, uzun süredir birçok araştırmacı tarafından ele alınan önemli çalışma alanlarından biridir (Gürhan, 2010; Bartkowski & Read, 2003; Heaton & Cornwall, 1989; Wilcox & Jelen, 1991). Bu çalışmaların büyük bölümü özellikle kadın-din ilişkisi çerçevesinde yürütülmekte

olup, çoğu dinin tarihsel süreçte ataerkil (patriyarkal) ve erkek merkezli (androcentrik) yapılar üzerine inşa edildiği varsayımına dayanmaktadır.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda aile yapısı, katı bir ataerkil otoriteye dayalı olarak biçimlenmiştir. Bu dönemde aile, esas itibarıyla erkek bireyler üzerinden tanımlanmakta ve toplumsal temsiliyet, erkeğin soy bağına dayalı akrabalık ilişkileriyle sınırlı tutulmaktaydı. Kadın, bu yapının dışında bırakılmış; kendi ailesi, erkek hısımlarının aksine, toplumsal ve hukuki anlamda "akraba" statüsünde değerlendirilmemiştir. Göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu ve sürekli savaş hâlinde bulunan Arap topluluklarında erkek, savaşabilen, üretime katkı sağlayan ve ganimet elde eden bir figür olarak yüceltilmiştir. Bu bağlamda erkek, hem ekonomik hem de askeri işleviyle ailenin itibar kaynağı sayılırken; kadın, yalnızca tüketici ve edilgen bir unsur olarak görülmüş, değeri neredeyse yok sayılmıştır. Kız çocukları ise ailede maddi anlamda bir yük, manevi açıdan ise utanç vesilesi olarak algılanmıştır. Bu olumsuz algının boyutlarını göstermesi bakımından, İslam öncesi dönemde kadınlara atfedilen değersizliğe dair aktarılan rivayetler çarpıcıdır. Nitekim Hz. Ömer'in şu sözleri bu algıyı açıkça ortaya koymaktadır: "*Cahiliye devrinde kadına hiçbir değer vermezdik. İslâm gelip, Allah'ın onlardan bahsettiğini görünce (...) onların üzerimizde bazı hakları olduğunu gördük.*" (Buhârî, "*Nikâh*", 80; akt. Taslaman & Taslaman, 2021: 43; Koşka, 2023: 53).

İslami feminist hareket, Müslüman kadınların farklı coğrafyalarda verdikleri mücadeleleri ve teorik katkıları kapsayan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu hareket, yalnızca İslam coğrafyasıyla sınırlı kalmamakta; Mısır, İran, Endonezya, Malezya, Cezayir, Tunus, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerin yanı sıra göç hareketleriyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa ve İspanya gibi Batı toplumlarında yaşayan Müslüman kadınların çalışmalarıyla da şekillenmektedir. Bu bağlamda, İslami feminizmin sınırları ulusal ya da kültürel bağlamlarla kısıtlanamayacak kadar geniştir; aksine, farklı toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamlarda ortaya çıkan yerel kadınlık deneyimlerinin çoğulluğunu barındıran küresel bir söylem alanıdır.

Farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle mücadelede sergiledikleri duruşlar ve kullandıkları

epistemolojik yaklaşımlar, İslami feminizmin yalnızca bir düşünce okulu değil, aynı zamanda yerel direniş stratejilerini ve dini yeniden yorumlamayı içeren bir praksis alanı olduğunu göstermektedir. İslami feminizm, 20. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle Müslüman entelektüel ve eğitimli kadınların modernleşme sürecine yönelik eleştirel yaklaşımlarıyla birlikte yükselişe geçmiştir. Bu hareket, geleneksel dini yorumlara karşı kadınların eşitlik ve adalet taleplerini temel alan yeni bir okuma biçimi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Temel İslami kaynakların (Kur'an ve hadis) cinsiyetçi olmayan bir perspektifle yeniden yorumlanması yoluyla, kadınların dini metinlerdeki konumunu güçlendirme çabası, İslami feminizmin temel dayanak noktalarından birini oluşturur. Bu yönüyle İslami feminizm, hem dini hem de seküler feminist yaklaşımlarla eleştirel bir diyalog kurarak, İslam içinde feminist bir söylemin mümkün olduğunu ortaya koyan teorik ve eylemsel bir girişimdir (Gürkan, 2021: 25).

2.3. Türk Topluluklarında Kadının Temsiliyeti

Toplum tarafından kadın ve erkeğe atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin bu rollere uygun davranış kalıpları geliştirmelerine ve içselleştirmelerine yol açmaktadır. Bu roller, yalnızca bireysel davranışları değil, aynı zamanda toplumsal yapının işleyişini ve kültürel normların aktarımını da belirlemektedir.

Türk toplulukları, tarihsel süreç boyunca doğa koşullarıyla uyumlu bir yaşam biçimi benimsemiş ve bu yaşam tarzı cinsiyet ayrımına dayalı keskin bir işbölümünü zorunlu kılmamıştır. Kadın ve erkek, toplumsal hayatta birlikte sorumluluk üstlenmiş; mücadele, üretim ve dayanışma alanlarında eşit derecede aktif rol almışlardır. Bu bağlamda bireylerde özgüven, disiplin, dayanıklılık, irade gücü ve kararlılık gibi özelliklerin, yalnızca cinsiyete değil, ortak yaşamın gereklerine dayalı olarak geliştiği ifade edilebilir (Eroğlu, 2016: 444).

Eski Türk topluluklarında aile kurumu, her dönemde olduğu gibi, toplumsal yapının temelini oluşturan birincil birliktelik biçimi olarak kabul edilmiştir. Bu yapının merkezinde yer alan kadın ise, yalnızca ev içi rollerle sınırlı kalmamış; saygı gören, söz hakkına sahip, yönetsel alanlarda dahi etkinliği bulunan bir figür olarak

değerlendirilmiştir. Kadın, hem eş hem de anne kimliğiyle yüksek bir toplumsal mertebeye erişmiştir. Nitekim *Dede Korkut* hikâyelerinde yer alan Deli Dumrul anlatısı, kadının fedakârlığını ve eşine duyduğu sadakati vurgulayan sembolik bir örnek niteliği taşır: Deli Dumrul'un ölümden kurtulmak için kendi yerine can verecek birini aradığı sahnede, bu kişi karısı olmuştur (Torun, 2019: 29).

Ayrıca tarihsel kaynaklar, Türk kadınının yalnızca aile içinde değil, devlet yönetiminde de söz hakkına sahip olduğunu göstermektedir (Eroğlu, 2016: 443). Bu durum, Eski Türk toplumlarında toplumsal cinsiyet rollerinin sabit ve hiyerarşik değil, işlevsel ve toplumsal gereklilikler doğrultusunda biçimlendiğini ortaya koymaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti'nde hanedana mensup kadınlar, Türk devlet geleneğinin devamı niteliğinde belirli hak, yetki ve sorumluluklara sahip olarak, devletin siyasi gelişiminde ve kurumsal güçlenmesinde dolaylı fakat etkili roller üstlenmişlerdir. Bu kadın figürleri, yalnızca sembolik temsilciler değil; zaman zaman diplomatik ilişkilerde ve iç yönetimde dolaylı etkinlik gösteren aktörler olarak değerlendirilmektedir.

Toplumsal yapının genelinde ise Selçuklu kadını, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel normlarına uygun biçimde çoğunlukla ev içi faaliyetlerle meşgul olmuştur. Evin düzeni, temizlik, yemek hazırlığı ve çocukların bakımı gibi sorumluluklar, kadının günlük yaşamında merkezi bir yer tutmuştur (Bıçak, 2007: 48). Bu ev içi roller, yalnızca işlevsel sorumluluklarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda dönemin önemli kültürel bir değeri olan misafirperverliğin sürdürülmesinde de kadınlar başat rol oynamıştır. Eve gelen misafirlerle ilgilenmek ve onlara hizmet etmek, kadınların üstlendiği sosyal görevlerden biri olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, Selçuklu kadınlarının toplumsal rolleri yalnızca ev içi faaliyetlerle sınırlı kalmamıştır. Her ne kadar doğrudan savaş cephelerinde yer almasalar da, özellikle kuşatma dönemlerinde savunma faaliyetlerinde aktif rol aldıkları tarihsel kaynaklarda belgelenmiştir. Nitekim Sultan I. Mesud döneminde (1146), Bizans İmparatoru'nun başkent Konya'yı kuşatması sırasında, Sultan'ın eşi

olan Hatun'un şehrin savunmasında etkin görev üstlendiği ve önemli katkılar sağladığı kaydedilmektedir (Khoniates, 1995: 36'dan akt. Bıçak, 2007: 44).

Bu örnek, Selçuklu kadınlarının Eski Türk topluluklarında olduğu kadar belirgin bir kamusal temsil gücüne sahip olmasalar da, gerek sembolik gerekse pratik düzeyde siyasi ve askerî olaylarda dolaylı etkinlik sergileyebildiklerini göstermektedir. Selçuklu toplumunda kadın, çoğunlukla eşinin yanında destekleyici bir figür olarak yer almakla birlikte, gerek gerektiğinde stratejik katkı sağlama kapasitesiyle gerekse ev içi üretkenliğiyle toplumsal yapının bütünleyici unsurlarından biri olmuştur.

İlk Müslüman devletlerde kadınlar, İslam öncesi Türk toplumlarından miras alınan toplumsal yapı doğrultusunda belirli bir etkinlik düzeyini korumuş ve gerek duyulduğunda siyasi, diplomatik ya da sosyal sorumluluklarını ifa edebilmişlerdir. Bu çerçevede Selçuklu döneminde hanedana mensup kadınlar olan *hatunlar*, yalnızca saray çevresine hapsedilmemiş; belirli idari ve sembolik yetkilerle donatılmışlardır (Torun, 2019: 32).

Hatunlar, genellikle saraylarda ikamet etmiş olmakla birlikte, bu alanlarda yalnızca edilgen figürler olarak kalmamışlardır. Saray teşkilatı içerisinde, hatunların emir ve gözetiminde görev yapan memurlar bulunmakta; bu durum onların kurumsal düzeyde temsil gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, gerektiğinde hatunların saray dışına çıkarak siyasi veya askerî anlamda eşlerinin yanında yer aldıkları ve bu durumun toplumsal kabul gördüğü bilinmektedir (Gündüz, 2012: 140).

10. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte, toplumsal yapı İslami hukuk normlarına dayalı olarak yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, özellikle kadınların sosyal ve kültürel hayattaki konumunu da derinden etkilemiştir. Türk-İslam geleneği içinde önemli bir yere sahip olan Selçuklu Devleti döneminde, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve işlevselliği zamanla azalmış; kadın figürü, toplumsal yaşamdan kademeli olarak geri çekilerek daha çok ev içi rollerle sınırlandırılmıştır (Kaplan, 1988'den akt. Avcı, 2016: 230-231).

Selçuklu döneminde gözlemlenen bu sınırlı geri çekilme süreci, Osmanlı Devleti'nde de devam etmiş; özellikle İslam hukukunun ve geleneksel normların toplumsal yaşam üzerinde etkisini artırmasıyla birlikte kadınların kamusal rollerinde belirgin bir daralma yaşanmıştır. Kadının toplumsal yaşamdan tecrit edilmesi süreci, dönemin ataerkil yorumlarıyla pekişmiş, eğitim, mülkiyet ve temsiliyet gibi alanlarda cinsiyet temelli eşitsizlikler kurumsallaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma sürecinin kurumsal bir nitelik kazanması açısından önemli bir dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı, Sultan Abdülmecid tarafından 1839 yılında ilan edilmiştir. Her ne kadar Ferman'da kadınlara ilişkin doğrudan bir düzenleme yer almamışsa da, fermanın içerdiği temel ilkeler özellikle hukuk önünde eşitlik ve kişi güvenliğine ilişkin hükümler kadınların hukuki statüsünde dolaylı fakat etkili değişimlerin önünü açmıştır (Dulum, 2006: 18). Bu bağlamda Tanzimat süreci, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün ve hukuki haklarının tartışılmaya başlandığı bir başlangıç evresi olarak değerlendirilebilir.

Tanzimat sonrası dönemde kadınlara yönelik bazı yenilikçi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Kadınların ortaöğretim ve yükseköğretime erişim hakkı kazanması, eğitim alanında cinsiyet temelli ayrımcılığın kademeli olarak aşılmasına yönelik önemli bir adım olmuştur. Ayrıca, kadı huzurunda evlenme zorunluluğu getirilerek kadınların evlilik kurumunda hukuki güvence altına alınması hedeflenmiş; kız çocuklarına da erkek çocuklar gibi miras hakkı tanınması, aile içi ekonomik eşitliğin sağlanmasına yönelik reformist bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır (Torun, 2019: 34).

Bunlara ek olarak, kadınların cariye veya köle olarak alınıp satılmalarının yasaklanması, bireylerin insan onuruna uygun yaşam haklarını koruma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu yasak, Osmanlı toplumunda kadınların meta nesnesi olmaktan çıkarılarak hukuki ve ahlaki bir özne olarak tanınmasına yönelik önemli bir dönüşümün parçasıdır.

II. Meşrutiyet Döneminde ekonomik krizler, kent yaşamında dönüşümler ve savaşın yarattığı sosyal boşluklar kadınları kamusal alana yöneltmiş; böylece kadın hareketleri hız kazanmıştır (Gürkan, 2021: 38).

II. Meşrutiyet Dönemi (1908), Osmanlı toplumunda kadınların toplumsal görünürlüğünün arttığı, hak taleplerinin daha açık biçimde dile getirildiği ve kadın-erkek eşitliği fikrinin daha geniş bir zemin bulduğu bir dönüşüm evresi olmuştur. Bu dönemde kadınlar, başta eğitim olmak üzere birçok alanda daha fazla hak talep etmeye başlamış ve kamusal alanda daha aktif bir rol üstlenmiştir. Dönemin entelektüel çevrelerinde kadınların eğitimi, özellikle kız çocuklarının örgün eğitim hakkından eşit biçimde yararlanması, en önemli reform taleplerinden biri hâline gelmiştir (Torun, 2019: 35).

Bu talepler doğrultusunda, II. Meşrutiyet sonrası dönemde kadınlara tanınan eğitim hakları genişletilmiş; ilköğretimin parasız ve zorunlu hâle getirilmesi, eğitimde birlik ilkesinin sağlanması ve eğitim sisteminin yaygınlaştırılması yönünde çeşitli adımlar atılmıştır. Aynı zamanda, ders programlarında yapılan müfredat değişiklikleriyle eğitim sisteminin geleneksel ve dinî ağırlıklı yapısı dönüştürülmeye başlanmış; daha seküler ve çağdaş temelli bir eğitim anlayışının benimsenmesine yönelik gelişmeler yaşanmıştır (Çakır, 1994: 223).

II. Meşrutiyet'in ardından kadın hakları söylemiyle demokrasi ve feminizm kavramları birbirine yaklaşmış, kadın artık yalnızca ailenin değil, aynı zamanda milletin modern bireylerini yetiştirecek özne olarak düşünülmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün bir sonucu olarak kadınlar, ilk kez yükseköğrenim kurumlarına erkeklerle eşit haklara sahip olarak kabul edilmeye başlamıştır (Gürkan, 2021: 38).

Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı'da kadının toplumsal statüsünün yeniden tanımlandığı ve kademeli bir biçimde geliştiği görülmektedir. Kadınlar, bu süreçte yalnızca aile içi rollerle sınırlı kalmayıp; kültürel sermaye birikimlerinin artmasıyla birlikte toplumsal ve ekonomik alanlarda söz hakkı talep etmeye başlamışlardır. Ancak bu ilerlemelere rağmen, özellikle kadınların istihdama katılımı konusunda yapısal sorunlar devam etmiş;

kadınlar çeşitli sosyokültürel engeller nedeniyle iş gücüne katılmakta çekince göstermiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadın hakları alanında daha sistematik ve yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin yeniden inşasını anlayabilmek için, bu dönemde kadınlara yönelik gerçekleştirilen reform hareketlerinin çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte kadınlar, hem sosyal hem de siyasal alanda temel haklara kavuşmuşlardır. Bu haklardan ilki sosyal haklar, diğeri ise seçme ve seçilme hakkını içeren siyasal haklardır. Kadınların sosyal hakları, özellikle 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile hukuki güvence altına alınmış; bu kanunla birlikte kadınlara boşanma, miras, velayet ve mülkiyet gibi alanlarda erkeklerle eşit haklar tanınmıştır (Çetin, 2003: 25). Aynı yıl kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu doğrultusunda, Türk kadınlarına askerî okullar haricindeki tüm eğitim kurumlarına erişim hakkı tanınmış; böylece eğitime katılımın önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır (Akçaalan, 2024: 55).

Bu dönemde kadının kamusal hayata aktif katılımını teşvik eden eşitlikçi bir anlayışı benimsemiş; kadınların eğitim, meslek edinme ve siyasi temsil gibi alanlarda erkeklerle eşit fırsatlara sahip olabilmeleri için köklü reformlar hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda üniversite ve meslek okullarına kız öğrencilerin kabulü sağlanmış; böylelikle kadınlar yalnızca eğitim hakkına kavuşmakla kalmamış, mezuniyetlerinin ardından mesleki yaşamda da etkin bireyler hâline gelmişlerdir (Bakacak, 2009: 631).

Kadınların siyasal hakları da bu dönemde gündeme gelmiş; Türk kadını 1934 yılında seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. Bu gelişmenin, İtalya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde kadınların bu hakları 1940-1950'li yıllarda; İsviçre'de ise ancak 1970 yılında elde ettiği düşünüldüğünde, dönemde kadınlara tanınan hakların ilerici niteliği dikkat çekicidir (Bingöl, 2014: 112).

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de ivme kazanan feminist hareketle birlikte "*toplumsal cinsiyet eşitliği*" kavramı kamusal ve akademik söylemde görünürlük kazanmıştır. Avrupa Konseyi (Council of Europe, 2004: 8) toplumsal cinsiyet

eşitliğini, "*kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların ve bu farklılıkların toplumsal yaşamda üstlendikleri rollerin eşit biçimde tanınması ve bu rollere eşit derecede değer atfedilmesi*" olarak tanımlamaktadır. Sayer (2011: 22) ise toplumsal cinsiyet eşitliğini, bireylerin hizmetlere erişimde, fırsatlardan yararlanmada ve toplumsal kaynaklara ulaşmada cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalmaması ve ayrımcılık yapılmaması ilkesiyle açıklamaktadır. Türkçe'de sıklıkla "toplumsal cinsiyet eşitliği" şeklinde çevrilen "*gender equality*" ve "*gender parity*" kavramları ise semantik düzlemde farklılık taşımaktadır. "*Gender parity*" terimi, özellikle eğitim sistemlerinde kız ve erkek çocuklarının tüm yaş gruplarında eşit temsili ve katılımını ifade eden sayısal eşitliğe odaklanmaktadır. Buna karşılık "*gender equality*", yalnızca nicel katılım değil, aynı zamanda kaynaklara erişim, karar alma mekanizmalarına katılım ve güç ilişkilerinde eşitlik gibi daha yapısal boyutları içeren normatif bir eşitlik anlayışını içermektedir (Torun, 2019: 36).

Kadınların toplumsal rolleri bu gelişmelerle birlikte yeniden tanımlanmış; aile içindeki geleneksel konumlarının ötesine geçerek, toplumsal yaşamın siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlarında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Cumhuriyet reformları, yalnızca kadınların hukuki statüsünü dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda onların toplumsal temsil ve katılım kapasitelerini de önemli ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kadın politikaları, modernleşme sürecinin temel taşı olarak değerlendirilmekte; toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tarihsel bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kadın kimliğine ilişkin vizyonu, yalnızca hukuki ve siyasal eşitlik taleplerinin ötesine geçerek, ahlaki ve toplumsal değerlerle örülmüş bir "*modern Türk kadını*" tasavvuru üzerinden şekillenmiştir. Atatürk'e göre, Türk kadını yalnızca eğitimli ve kamusal hayatta görünür bir birey olmakla kalmamalı; aynı zamanda faziletli, onurlu, ahlaki sorumluluklarının bilincinde ve topluma yön verecek nitelikte bir birey olarak konumlandırılmalıdır. Atatürk'ün bu yaklaşıma ilişkin ifadesi şu şekildedir (Torun, 2019: 36):

> "*Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi*

Türk'ü zihniyeti ile pazusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir." (Kocatürk, 1984: 98).

Bu tanımda "ağır" kavramı, fiziksel değil; ahlaki ağırlık, fazilet, vakar ve sosyal sorumluluk bilinci ile ilişkilendirilmiştir. Atatürk'ün kadınlara yüklediği misyon, bireysel yetkinliklerin yanı sıra, milletin devamlılığını sağlayacak kuşakları yetiştirme sorumluluğuna da odaklanmaktadır. Kadın, hem zihinsel hem de fiziksel anlamda güçlü bireyler yetiştirecek bir toplumsal aktör olarak tanımlanmıştır.

Bu anlayış, Cumhuriyet'in kadın politikalarının temelini oluşturarak, modernleşme ideolojisi içinde kadınlara özgüvenli, eğitimli ve aktif yurttaş rollerinin verilmesine olanak tanımıştır. Aynı zamanda, kadınların kamusal alanda görünürlüğünü artırırken, onları geleneksel değerlere bağlılıkla tanımlayan bir ahlaki yeniden inşa projesinin de parçası haline getirmiştir (Torun, 2019: 36). Atatürk'ün bu konuya ilişkin şu sözleri, onun kadınlara duyduğu güvenin ve kadınları toplumsal ilerlemenin öznesi olarak görmesinin açık bir göstergesidir:

"Biz batılı ülkelerden geri kalmamak için hemen her alanda çaba gösteriyor, yok bütçemizle, kendi yağımızla kavrularak ayağa kalkmaya, kimseye boyun eğmeden yaşamaya yepyeni bir ulus olmaya çalışıyoruz. Bunu yaparken de milletimizin erdemlik, bağlılık ve yardım duygularından yararlanmaya gayret ediyoruz. Dağ başlarında, köşe bucak mağaralarda kadınlı erkekli çalışıp mermi ve silah yapan bu millet, dünya durdukça hür yaşamaya hak kazanmıştır. Sırtlarında mermi taşıyan erkekleri kadar kahraman kadınlara da sahip olan bu millet için artık boyunduruk altında yaşamak mevzu bahis olamaz." (Kalıpçı, 1997'den akt. Özdemir, 2009: 10)

Bu sözler, Atatürk'ün kadınları yalnızca toplumsal eşitliğin değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlık ve kalkınmanın da temel aktörleri olarak konumlandırdığını göstermektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında sergilenen kadın kahramanlığı, Cumhuriyet'in ideolojik temelinde kadına verilen değerin pratik bir temsili olarak da okunabilir. Nitekim Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlar, sadece biçimsel hakların verilmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda kadınların özgüvenini ve kamusal rolünü güçlendiren yapısal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir.

2.4. İktisat Disiplininde Feminist Yaklaşımlar

Feminist iktisat, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini merkeze alan ve daha kapsayıcı iktisadi analizleri savunan çok çeşitli kuramsal yaklaşımları bünyesinde barındırarak, yerleşik iktisat teorilerini eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşımlar, yalnızca piyasadaki işlemlerle sınırlı kalmayıp, piyasa dışı faaliyetlerin, etik boyutların, disiplinlerarası veri setlerinin ve alternatif refah göstergelerinin iktisadi analizdeki önemine vurgu yapmaktadır (Yolusever, 2024: 75-78).

Feminist iktisadın tarihsel gelişimi, 19. yüzyıl ortalarında kadınların iktisadi hak ve statülerine yönelik ilk teorik müdahalelerle başlamıştır. Bu bağlamda, 1840-1870 yılları arasında kadınların istihdam ve mülkiyet haklarında eşitliğini savunan yazılarıyla John Stuart Mill, Harriet Taylor ve Barbara Bodichon, feminist iktisatın öncü düşünürleri arasında kabul edilmektedir. Söz konusu yaklaşım, 1890-1920 döneminde İngiltere'de "*eşit işe eşit ücret*" talebini iktisadi söylem alanına taşıyan Millicent Fawcett, Alethea Biggs ve Beatrice Webb gibi iktisatçılar tarafından sürdürülebilir bir çizgiye taşınmıştır (Pujol, 1992: 17-34).

Amerika Birleşik Devletleri'nde feminist iktisadın öncüsü olarak kabul edilen Charlotte Perkins Gilman, 1898 tarihli "*Women and Economics"* adlı eserinde, kadınların ev içindeki toplumsal statüsünü ele almış ve onların ücretli emek piyasasına katılımının önemini teorik bir düzlemde tartışmıştır (Eroğlu & İşler, 2004: 57).

Strober'in (1994) değerlendirmesine göre, feminist iktisadın kurumsallaşma süreci özellikle 1960'lı yıllarda ivme kazanmıştır. Bu dönemde kadınların işgücüne katılımı, ev içi üretimin değeri, ücret farklılıkları, mesleki cinsiyet ayrışması ve çocuk bakımının iktisadı gibi temalar, ana-akım iktisat literatüründe tartışılmaya başlanmış ve feminist perspektifin teorik çerçevesi giderek daha görünür hale gelmiştir. 1980'lerin başlarından itibaren feminist iktisat, yalnızca kadınların iktisadi konumunu analiz etmekle kalmayıp, aynı zamanda iktisat disiplininin varsayımsal yapısını ve metodolojik sınırlarını sorgulamaya başlamıştır. 1980'lerin sonu ile 1990'ların başına

gelindiğinde, feminist iktisatçılar, iktisadın teorik çerçevesine içkin olan cinsiyetçi varsayımları eleştirel biçimde analiz etmişlerdir (Strober, 1994: 145).

Bu dönemde öne çıkan feminist iktisatçılar arasında Paula England, Nancy Folbre, Ann Jennings, Julie A. Nelson, Michele Pujol, Diana Strassmann ve Marianne Ferber gibi akademisyenler yer almaktadır. Bu araştırmacıların çalışmaları, 1993 yılında Ferber ve Nelson editörlüğünde yayımlanan *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics* adlı derleme kitapta bir araya getirilmiş ve feminist iktisat literatürüne kurumsal bir derinlik kazandırmıştır (Eroğlu & İşler, 2004: 57).

Feminist iktisatçılar, çocuk bakımı ve ev işleri gibi ücretlendirilmemiş ve genellikle görünmez kılınan piyasa dışı faaliyetlerin, iktisadi söylemde tanınmasının ve analize dâhil edilmesinin zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Amartya Sen ve Martha Nussbaum tarafından geliştirilen yetenekler yaklaşımı, ekonomik refahın değerlendirilmesine yönelik yenilikçi ve insan odaklı bir çerçeve sunmaktadır. Refah ekonomisi literatürüne dayanan bu yaklaşım, geleneksel iktisadi göstergeler olan GSYİH, bireysel fayda ya da gelir düzeyinden ziyade, bireylerin değer verdikleri işlevleri gerçekleştirme kapasitelerine odaklanmaktadır. Süreçlerin ve sonuçların birlikte ele alınmasını savunan yetenek yaklaşımı, bireylerin refah düzeyini belirleyen kültürel, sosyal ve maddi faktörlerin karşılıklı etkileşimini analitik bir bütünlük içinde değerlendirmektedir (Calderon & Munoz, 2019: 145; Yolusever, 2024: 78).

Piyasa toplumlarının sürdürülebilir işleyişi açısından medeniyetin temel ilkeleri olan nezaket, güven ve hukukun üstünlüğü vazgeçilmez unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak, yalnızca ekonomik işlemlerin değil, aynı zamanda hane halklarının gelecekteki yurttaşları ve emek gücünü yetiştirmedeki rollerinin de piyasa işleyişiyle sıkı biçimde ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, çoğu zaman görünmeyen ve ücretlendirilmemiş olan ev içi işler ve bakım hizmetleri, toplumsal yeniden üretimin iktisadi sistemdeki kritik işlevine işaret etmektedir (Yolusever, 2024: 78).

Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, erkeklerin kişisel çıkarı merkeze alan davranış biçimlerinin tarihsel olarak norm haline getirildiği, buna karşın

kadınlardan toplumsal yeniden üretimi sürdürmeleri adına özveri beklenmesinin kurumsallaştığı görülmektedir. Bu durum, yalnızca cinsiyet temelli işbölümünün değil, aynı zamanda ahlaki ve kültürel normların da iktisadi sistemin yeniden üretiminde oynadığı rolü ortaya koymaktadır (Calderon & Munoz, 2019: 147).

2.4.1. Klasik İktisat Perspektifinde Kadının Konumu

Kadınlar ve onların iktisadi ilgileri, ana-akım iktisat literatüründe uzun süre boyunca sistematik biçimde görmezden gelinmiştir (Pujol, 1992; Ferber & Nelson, 1993; Bodkin, 1999). Bununla birlikte, tarihsel süreçte kadınların iktisadi özne olarak sınırlı ölçüde de olsa dikkate alındığı bazı dönemsel istisnalar mevcuttur. Klasik iktisat düşüncesinin temsilcilerinin büyük çoğunluğu, kadınların rasyonel karar alma yetilerine yönelik kuşkucu bir yaklaşım benimsemiştir. Nitekim Pujol'un (1995) belirttiği üzere, kadınların rasyonel ekonomik aktörler olarak değerlendirilmesine ilişkin varsayımlar ya örtük biçimde teorik yapıların derinlerine gömülmüş ya da açıkça tartışma konusu edilmekten kaçınılmıştır (Eroğlu & İşler, 2004: 57).

Pujol, özellikle Jevons, Edgeworth, Marshall ve Pigou gibi klasik ekolün öncülleriyle onların neo-klasik ardıllarının, kadınları iktisadi ajanlar olarak "irrasyonel" ya da "uygunsuz" niteliklerle tanımladıklarını öne sürmektedir. Bu çerçevede, Adam Smith'in "*Ulusların Zenginliği"* (1776) adlı yapıtında da kadınların görünürlüğü son derece sınırlıdır. Pujol'e (1992) göre, Smith'in eserinden çıkarılabilecek temel sonuç, kadınların nüfus artışındaki işlevsel rollerinin dışında iktisadi analizlerde büyük ölçüde görünmez kılındıklarıdır (Bodkin, 1999: 46).

Smith'in aynı eserinde kadın eğitimi üzerine yapılan atıflarda da benzer bir dışlayıcı yaklaşım izlenmektedir. Kadınların eğitiminin devlet kurumsallığı içinde yer almadığı ve onlara yönelik eğitimin çoğunlukla "faydasız, saçma ve hayali" olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Kadınların kendileri için "gerekli ve faydalı" bilgileri ancak aileleri ya da vasileri tarafından belirlenen sınırlar dahilinde öğrenebileceği varsayımı, dönemin egemen pedagojik ve toplumsal normlarını yansıtmaktadır (Eroğlu & İşler, 2004: 57).

Bodkin'in (1999) vurguladığı gibi, erkekler dönemin koşullarında geniş mesleki seçeneklere erişebilirken, kadınlar daha çok ev işleri, hemşirelik, öğretmenlik, yardımcı personellik, mürebbiyelik, iç hizmetler ya da perakende sektöründeki düşük statülü hizmet rollerine sıkıştırılmışlardır. Bu durum, piyasa ekonomisinde kadınların işlevlerinin tarihsel olarak nasıl sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. 18. yüzyıl Britanya'sında kadınlar, doktorluk, hukukçuluk ya da akademisyenlik gibi entelektüel mesleklere katılım sağlayamamış; böylece bilgi üretimine ve yüksek düzeyde kurumsal öğrenmeye erişim olanaklarından da büyük ölçüde yoksun bırakılmışlardır (Bodkin, 1999: 55).

Neo-klasik iktisadın öncülerinden biri ve refah ekonomisinin kurucusu olarak kabul edilen Arthur Cecil Pigou, kadınları iktisadi özne olarak değerlendirmede cinsiyetçi varsayımlarla hareket etmiş ve kadınların erkeklere kıyasla doğuştan daha zayıf ve eksik olduklarını açıkça ifade etmiştir. Pigou, kadınların ev içi emeğinin ulusal refah düzeyini artırma potansiyeliyle ilgilenmiş; ancak bu emeğin etkin biçimde kullanılabilmesi için kadınlara ödenen ücretlerin erkeklere kıyasla daha düşük tutulması gerektiğini savunarak refahın bu yolla maksimize edileceği tezini ileri sürmüştür (Pujol, 1992: 151).

Bu yaklaşımı eleştiren Strober (1994: 143), Pigou'nun fayda karşılaştırmalarında kadınların menfaatlerini dikkate almadığını ve refah kavramını cinsiyet perspektifinden yeterince problematize etmediğini belirtmektedir. Bu eleştiri, Pigou'nun bireylerin eşit özne olarak kabul edilmediği bir refah anlayışını temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Klasik iktisat düşüncesi içinde, kadınların bireysel çıkarları doğrultusunda rasyonel karar verebilme kapasitesine sahip olduklarını açıkça savunan az sayıdaki düşünürden biri ise John Stuart Mill'dir. Mill, kadınların erkeklerle aynı entelektüel ve ahlaki kapasitelere sahip olduğunu ileri sürmüş ve bu görüşleriyle dönemin baskın erkek egemen iktisadi söylemine karşı durmuştur. Mill'in bu yönelimindeki en büyük destekçisi ise hem düşünsel hem de kişisel yaşam arkadaşı olan Harriet Taylor Mill olmuştur (Bodkin, 1999: 55).

Ancak Mill ve Taylor'un bu eşitlikçi yaklaşımları, döneminin hâkim iktisat çevrelerince heterodoks olarak değerlendirilmiş ve genel kabul görmemiştir. Klasik iktisatçılar, özel bazı durumlar dışında, John Stuart Mill'in önerileri yerine Adam Smith'in görüşlerini esas almayı tercih etmişlerdir (Pujol, 1992; Pujol, 1995; Bodkin, 1999: 55). Bu durum, klasik iktisat düşüncesinin toplumsal cinsiyet meselelerine yaklaşımındaki muhafazakâr yapıyı ve kadınların iktisadi aktör olarak tanınmasındaki tarihsel direnç noktalarını açıkça yansıtmaktadır.

Feminist iktisat, tekil bir kuramsal çerçeveden ziyade, amaç ve yöntem bakımından çok sesliliğe dayalı farklı yönelimleri içeren bir alandır. Feminist iktisatçılar, iktisat disiplinine yönelik eleştirilerini farklı kuramsal konumlanışlarla dile getirmiş ve bu bağlamda birbirini dışlamayan beş ana grupta toplanmışlardır (Ferber & Nelson, 1993: 7-8):

- Olumlu Ayrımcılık (Affirmative Action): Bu yaklaşımı benimseyenler, kadın iktisatçıların temsiliyetinin artırılması, yayınlarda ve akademik etkinliklerde önceliklendirilmesi gerektiğini savunur. Kadın deneyimlerinin görünür kılınması, iktisadın eril yapısının sorgulanmasında önemli görülür (Bergman, 1996: 4; Serdaroğlu, 2008: 79).
- Feminist Deneycilik (Feminist Empiricism): Bu grup, bilimsel yöntemlerin kendisinin değil, uygulama ve yorum süreçlerinin toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınması gerektiğini vurgular (Blank, 1993: 133-143; MacDonald, 1995: 175-197).
- Feminist Farklılıklar (Feminist Differance): Kadınların deneyimlerinden türeyen bilgi türlerinin, eril iktisadi yöntemlerden farklı olarak öznel, algısal ve nitel yaklaşımlarla geliştirilmesi gerektiğini savunurlar (Ferber & Nelson, 1993:9).
- Feminist Postmodernizm: İktisat disiplinindeki cinsiyetçi ikili karşıtlıkları (nesnel/öznel, akıl/duygu, kamu/özel vb.) yapıbozuma uğratarak alternatif bilgi üretim biçimlerine alan açmayı hedefler (Williams, 1993: 144-145; Serdaroğlu, 2008: 82).

- Feminist Kurguculuk (Feminist Constructionism): Cinsiyetin ve bilimin toplumsal kurgulanışı arasındaki ilişkiye odaklanır. Kadın bakış açısının iktisada dâhil edilebilmesi için, disiplinin bilgi üretim süreçlerindeki eril ideolojik yapının çözülmesi gerektiğini savunur (Serdaroğlu, 2008: 83).

Feminist iktisadın bu çeşitliliği, disiplindeki eleştirel dönüşüm potansiyelini artırmakta; toplumsal cinsiyetin iktisadi bilgi üretimindeki rolünü çok yönlü biçimde tartışmaya açmaktadır.

2.4.2. Neoklasik İktisat perspektifinde Kadının Konumu

Neoklasik iktisat teorisine göre ailedeki roller, mantıklı tercihlerle belirlenir. Bu yaklaşıma göre insanlar, faydalarını en üst düzeye çıkarmak ve marjinal verimlilik yasalarına göre hareket etmek için kararlar alırlar. Neoklasik iktisatçılar, kadınların işgücü piyasasına katılmamasını, bunun yerine yalnızca ev işleriyle ilgilenmesini savunmuşlardır. Onlara göre kadınlar, piyasa koşullarına uygun değildi ve emek verimliliğini düşürebilirlerdi. Neoklasik yaklaşım, aileyi tıpkı bir küçük fabrika gibi görmüştür; ailede sermaye, emek ve ham maddeler bulunur. Ailedeki her birey, kendi fayda beklentilerine göre hareket eder ve bu fayda beklentileri kişiden kişiye değişir (Erdoğan 2008: 35-36).

Neoklasik iktisat teorisine göre rekabetçi bir piyasada ücretler, çalışanların üretime kattığı değere, yani marjinal verimliliklerine eşit olmalıdır. Bu yaklaşım, uzun vadede aynı üretkenliğe sahip çalışanların eşit ücret alması gerektiğini savunur. İşverenler karlarını en üst düzeye çıkarmayı hedeflediğinden, neoklasik iktisatçılara göre ücret ayrımcılığı böyle bir durumda mümkün değildir. Eğer kadınlar, aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerden daha az ücret alıyorsa, bu durum işverenin maliyetini düşürür. Neoklasik teoriye göre, bu durumda işverenler daha düşük maliyetli kadın çalışanları tercih ederler. Bu rekabetçi süreç sayesinde, serbest piyasada ücret ayrımcılığı zamanla ortadan kalkar. Ancak, eğer bir işveren ataerkil düşüncelerle hareket edip ücret ayrımcılığı yapmaya devam ederse, bu durum işverenin maliyetlerini artırır, karını ve satışlarını düşürür. Ayrımcılık yapmayan rakipleri

karşısında zayıflar ve sonunda piyasadan çekilmek zorunda kalır. Bu teorik açıklamalara rağmen, Palaz'ın (2002: 90) da belirttiği gibi, birçok ülkede ücret ayrımcılığının hala devam ettiği gözlemlenmektedir.

Feminist iktisatçılar, Klasik ve Neoklasik iktisat teorilerinin kadınlara bakış açısını ve erkek egemen niteliklerini derinlemesine inceleyerek bu durumun üzerindeki perdeyi kaldırmıştır. Bu geleneksel ekollerde kadınlar, üretici rollerinden ziyade tüketici olarak ele alınmışlardır. Kadınlar genellikle erkeğe bağımlı bir yaşam süren bireyler olarak konumlandırılmıştır (Kaya & Belke, 2018: 56).

2.4.3. Kurumsal İktisat Perspektifinde Kadının Konumu

Kurumsal iktisat, Neoklasik iktisat teorisine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve kökeni Alman tarihçi okuluna dayanır. Kurumsal iktisatçılara göre, iktisat bilimi tek başına değil, sosyoloji, tarih, psikoloji ve siyaset gibi farklı disiplinlerle iç içe olmalıdır (Vural & Aktan, 2006: 7-15).

Neoklasik kuram gibi, Kurumsal iktisat teorisi de piyasaları ayrıştırarak incelemiştir. Ancak bu ayrım, bireylerin yeteneklerine göre değil, toplumsal özelliklerine göre yapılmıştır. İşgücü piyasasında da benzer bir ayrım söz konusudur: meslekler kadın ve erkek meslekleri olarak ikiye bölünmüştür. Bu teoriye göre, kadınların çalışabileceği mesleklerin sınırlı olması nedeniyle aralarındaki rekabet artar. Kadın emek arzındaki bu yoğunlaşma, ücretlerin düşmesine yol açar. Erkekler ise daha çeşitli meslek gruplarında çalıştıkları için daha az rekabet yaşarlar ve dolayısıyla ücretleri daha yüksek olur. Kurumsal iktisat teorisi bu durumu iki ayrı ve bağımsız piyasa olarak ele alır; bu iki piyasa arasında geçişlerin olmadığını savunur (Konca, 2016: 31).

Kurumsal iktisat teorisi, özellikle İngiltere ve ABD'de cinsiyete dayalı mesleki ayrışmayı açıklamak için kullanılmıştır. Bu teori, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin işgücü piyasalarını analiz ederken etkili olmuş, ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için aynı derecede geçerli bulunmamıştır. Bunun nedeni,

gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü piyasa özelliklerine sahip olmasıdır (Palaz, 2002: 98).

Neoklasik iktisat teorisinde olduğu gibi, Kurumsal iktisat teorisi de kadınların işgücüne katılıp katılmayacakları veya mesleki tercihleri gibi konuları yeterince incelememiştir. Ekonomik olmayan faktörler, örneğin kadınların işgücüne katılmama nedenleri, eğitimle daha az ilgilenmeleri, meslek seçimlerinin kısıtlı olması, çocuk bakımı ve ev işlerine yönelmeleri gibi önemli konular, bu iktisadi teorilerde gereğince ele alınmamıştır (Konca, 2016: 31).

2.5. İktisat Biliminde Kadın'ın Emeği Ve Eleştiriler

İktisat disiplininin tarihsel olarak erkek egemen bir paradigma etrafında şekillenmesi, metodolojilerinde ve modellemelerinde eril bir bakış açısının benimsenmesine yol açmıştır. Bu durum, ekonomik analizlerin kapsamını ve yorumunu sınırlamıştır. Feminist iktisatçılar ise, geleneksel iktisat metinlerinin epistemolojik kökenlerini sorgulayarak, kadınların ekonomi içindeki rolünü ve ekonominin kadınlar için taşıdığı önemi çok boyutlu bir perspektiften ele almışlardır. Bu yaklaşım, ana-akım iktisadın sunduğu sınırlı çerçeveyi genişletmeyi hedeflemiştir (Mehdiyeva, 2024: 19).

Ana-akım iktisadın önemli figürlerinden Adam Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı* adlı eserinde kadınlara yönelik toplumsal beklentileri, özellikle eşlerine karşı alçakgönüllülük, dikkat ve sadakat gibi erdemleri vurgulayarak, cinsiyet rollerine dair dönemin eril egemen düşüncesini yansıtmıştır. Feminist iktisatçılar, bu tür atfedilen rollerin yalnızca kadınlara özgü olmayıp, erkekler için de geçerli olması gerektiğini savunarak toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapmıştır. Dahası, Smith'in kadınların ekonomik alandaki konumunu kısıtlayarak, öğretmenlik, yardımcılık ve hemşirelik gibi belirli mesleklerle sınırlı kalmaları gerektiği yönündeki argümanı, kadınların diğer alanlarda rasyonel karar alma yeteneklerini sorgulayan bir tutumu ifade etmiştir.

Bu eril merkezli bakış açısı, birçok feminist iktisatçı tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Örneğin, John Stuart Mill, Smith'in aksine, kadınların her alanda

rasyonel kararlar alabileceğini ve toplumsal yaşamda daha aktif bir rol üstlenmeleri gerektiğini savunarak, kadınların konumuna dair daha ilerici bir perspektif sunmuştur. Bu karşıt yaklaşımlar, iktisat biliminin toplumsal cinsiyet algısını ve metodolojik sınırlarını yeniden değerlendirme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Nelson (1995: 139), iktisat literatüründe erkek bireyi tanımlamak için kullanılan "*homo economicus*" terimine paralel olarak, kadının ekonomi içerisindeki yerini ve davranışlarını ifade etmek üzere "*femina economica*" kavramının benimsenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Nelson, bu kavramsal ayrımın, sosyal cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak daha gerçekçi ve kapsamlı ekonomik analizlere ulaşılmasını sağlayacağını savunmuştur. Bu yaklaşım, geleneksel iktisadın sunduğu nötr veya eril varsayımların ötesine geçerek, toplumsal cinsiyetin ekonomik aktörlerin davranışları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Strober (1994: 146), iktisadın temelindeki kıtlık, bencillik ve rekabet gibi kavramların eril yanlı olduğunu, buna karşılık fedakârlık ve işbirliği gibi kavramların ise dişil yanlı bir perspektif sunduğunu belirtmiştir. Ona göre, iktisat bilimi analizlerinde dişiliği ihmal ederek erilliği merkeze almıştır. Strober, bu ikiliğin yeniden değerlendirilerek dişil yanlı kavramların öne çıkarılmasının, sadece kadınlara değil, aynı zamanda iktisat biliminin teori ve politikalarına da önemli katkılar sağlayacağını savunmuştur.

Kadın emeği, iktisat yaklaşımlarında yeterince temsil edilemeyen; buna karşın feminist kuramlarla paralel biçimde feminist iktisadın merkezinde konumlanan temel bir konudur. Feminist iktisat içerisinde kadın emeğine dair farklı kavramsallaştırmalar bulunsa da, bu emeğin iktisat disiplini içinde kuramsal ve analitik olarak yer bulması gerektiği konusunda genel bir uzlaşı mevcuttur (Işık & Serdaroğlu, 2015:6).

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN İSTİHDAMI: GENEL DEĞERLENDİRME

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, küresel ölçekte sosyal ve ekonomik kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biridir. Bu tez, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim düzeyi, işgücüne katılım, kayıt dışı istihdam, karar alma mekanizmalarındaki temsil ve engelli kadınların durumu gibi temel toplumsal ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tez kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu'nun güncel verileri temel alınarak kadınların toplumsal yaşama katılım düzeyleri cinsiyet, bölge ve engellilik durumu gibi değişkenler üzerinden değerlendirilmekte; cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin sürekliliği ve nedenleri ortaya konulmaktadır. Böylece, kadınların karşı karşıya olduğu çok boyutlu dezavantajların görünür kılınması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika geliştirme süreçlerine bilimsel katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Kadınların ekonomik hayata katılımı, insanlık tarihi kadar köklü bir olgu olmakla birlikte, işgücü piyasalarındaki konumları ikincil statüde kalmıştır (Günday, 2011: 11). Her ne kadar kadın emeği üretim süreçlerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilse de, bu katılım geleneksel olarak marjinalize edilmiş ve ikincil işgücü olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, kadının aile içindeki rolü ve toplumsal yaşamdaki konumu, hem geleneksel normlar hem de ekonomik yapılar tarafından şekillendirilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirgin olduğu, ataerkil yapıların hâkimiyetindeki toplumlarda, kadınların hem eğitim hem de istihdam olanaklarına erişiminde sistematik kısıtlamalar gözlemlenmiştir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 59).

Bu tezin önemi, kadınların aile ve toplumdaki yerinin toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmesinin, günümüz dünyasındaki en kritik sosyal konulardan biri olmasıdır. Toplumda kadının statüsünün yükseltilmesi, yalnızca ekonomik refahı değil, aynı zamanda nesiller arası eşitsizliklerin azaltılmasını da sağlayacaktır. Bu çalışma, toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Kadının iktisadi ve sosyal hayatta karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılması, yalnızca adalet açısından değil, aynı zamanda ekonomik verimlilik ve kalkınma açısından da elzemdir.

3.2. Araştırma Soruları

Tezin araştırma soruları aşağıda sunulmuştur:

- Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların aile içi sorumluluklarını ve iş bölümünü ne şekilde etkilemektedir?
- Kadınların eğitim ve işgücüne katılım oranları, onların toplumsal statülerini ve ekonomik bağımsızlıklarını nasıl etkilemektedir?
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların aile ile toplumdaki yerini güçlendirmek için ne tür politikalar ve toplumsal değişimler gereklidir?

3.3. Bulgular

3.3.1. Demografik Bilgi

Türkiye İstatistik Kurumu'nun "*Türkiye'de İstatistiklerle Kadın*" 2024 raporuna göre nüfus oranları aşağıda Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Türkiye Nüfusu

Cinsiyet	**Oran**
Kadın	49,98%
Erkek	50,02%

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Türkiye'nin demografik yapısı incelendiğinde, cinsiyet dağılımının neredeyse eşit olduğu görülmektedir. **Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)** verilerine göre,

31 Aralık 2024 tarihi itibarıyla Türkiye'de toplam kadın nüfusu 42.811.834, erkek nüfusu ise 42.853.110 olarak kaydedilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyete Ve Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 2024

	Toplam		**Erkek**		**Kadın**	
Yaş grubu	2023	2024	2023	2024	2023	2024
Toplam	**85 372 377**	**85 664 944**	**42 734 071**	**42 853 110**	**42 638 306**	**42 811 834**
0-4	**5 348 054**	**5 082 386**	2 741 873	2 606 763	2 606 181	2 475 623
5-9	**6 566 486**	**6 385 085**	3 368 825	3 274 360	3 197 661	3 110 725
10-14	**6 397 093**	**6 459 094**	3 283 764	3 314 979	3 113 329	3 144 115
15-19	**6 396 519**	**6 428 530**	3 283 511	3 298 654	3 113 008	3 129 876
20-24	**6 475 520**	**6 334 629**	3 317 007	3 235 130	3 158 513	3 099 499
25-29	**6 543 061**	**6 554 617**	3 330 851	3 336 548	3 212 210	3 218 069
30-34	**6 267 165**	**6 288 600**	3 172 482	3 182 620	3 094 683	3 105 980
35-39	**6 329 246**	**6 300 568**	3 190 762	3 174 570	3 138 484	3 125 998
40-44	**6 564 638**	**6 528 192**	3 298 682	3 282 536	3 265 956	3 245 656
45-49	**5 826 791**	**5 912 915**	2 932 767	2 979 015	2 894 024	2 933 900
50-54	**5 272 666**	**5 465 382**	2 637 680	2 726 368	2 634 986	2 739 014
55-59	**4 626 522**	**4 579 564**	2 315 313	2 301 684	2 311 209	2 277 880
60-64	**4 035 810**	**4 233 084**	1 980 198	2 072 512	2 055 612	2 160 572
65-69	**3 240 413**	**3 333 963**	1 554 059	1 608 416	1 686 354	1 725 547
70-74	**2 345 341**	**2 441 469**	1 077 788	1 124 799	1 267 553	1 316 670
75-79	**1 542 928**	**1 680 617**	656 329	716 554	886 599	964 063
80-84	**904 423**	**942 473**	357 820	374 066	546 603	568 407
85-89	**451 810**	**468 939**	163 397	167 988	288 413	300 951
90+	**237 891**	**244 837**	70 963	75 548	166 928	169 289

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023, 2024.

Bu verilere göre, toplam nüfusun %49,98'ini kadınlar, %50,02'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Kadın ve erkek nüfusu arasındaki bu oransal denge, kadınların ortalama yaşam süresinin daha uzun olması nedeniyle ileri yaş gruplarında kadınlar lehine değişmektedir. Nitekim kadın nüfus oranı 60–74 yaş grubunda %52,0'a yükselirken, 90 yaş ve üzeri grupta bu oran %69,1'e ulaşmaktadır.

3.3.2. Türkiye'de Eğitim Düzeyi Analizi (25+ Yaş, 2023 Verileri)

Türkiye'de 25 yaş üstü nüfusun %92,2'si en az bir eğitim düzeyini tamamlamıştır. Ancak cinsiyetler arasında belirgin bir fark bulunmaktadır:

- Erkeklerin eğitim tamamlama oranı (%96,8), kadınlara (%87,8) göre 9 puan daha yüksektir.

- Bu fark, özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının eğitime erişimindeki tarihsel engellerle ilişkilendirilebilir.

Tablo 3: Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım

Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	5,40%	0,80%	3,10%
Okuryazar ama okul bitirmeyen	6,10%	1,70%	3,90%
İlkokul mezunu	26,30%	17,40%	21,80%
İlköğretim mezunu	8,00%	10,70%	9,30%
Ortaokul/dengi meslek	11,40%	14,80%	13,10%
Lise ve dengi	19,40%	27,80%	23,60%
Yükseköğretim	22,70%	26,20%	24,40%

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Okuryazarlık: Kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı (%5,4), erkeklerden (%0,8) 6 kat fazladır. Bu uçurum, yetişkin kadınların temel eğitime erişiminde yaşadığı sorunları yansıtmaktadır. *Yükseköğretim:* Erkeklerin %26,2'si, kadınların %22,7'si yükseköğrenim görmüştür. Son yıllarda kız öğrencilerin üniversite kayıt oranları artsa da, bu veri "*25+ yaş*" grubunu kapsadığı için geçmiş dönemdeki eşitsizlikleri göstermektedir. *Lise Eğitimi:* Erkeklerde lise mezuniyeti (%27,8), kadınlara (%19,4) göre belirgin şekilde yüksektir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ekonomik göstergeler üzerinde doğrudan etkili olmakta ve özellikle kadınların eğitim düzeyi ile işgücü piyasasına katılımı arasında güçlü bir ilişki ortaya koymaktadır. Düşük eğitim düzeyi, kadınların nitelikli işgücüne katılımını sınırlandırmakta ve bu durum ücret eşitsizliğini daha da derinleştirmektedir. Nitekim bölgesel veriler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadınların okuryazarlık oranlarının görece düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum, hem toplumsal cinsiyet temelli eğitim eşitsizliğini hem de kadınların ekonomik hayata eşit koşullarda katılamamasını pekiştirmektedir.

Ortalama Eğitim Süresindeki Gelişme

Türkiye'de ortalama eğitim süresi son on yılda belirgin bir artış göstermiştir. 2011 yılında bireylerin ortalama eğitim süresi 6,4 yıl iken, 2023 yılı itibarıyla bu süre kadınlar için 8,3 yıl, erkekler için ise 8,6 yıl olarak ölçülmüştür. Bu gelişme, toplamda yaklaşık iki yıllık bir artışa karşılık gelmektedir. Eğitim süresindeki bu artış, toplumsal

cinsiyet temelinde değerlendirildiğinde kadınların eğitim alanındaki ilerlemesini göstermesi açısından dikkat çekicidir; ancak cinsiyetler arası farkın hâlen erkekler lehine devam ettiği görülmektedir. Bu durum, eğitimdeki niceliksel gelişmeye rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği açısından nitelikli iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitimde Nesillerarası Etki

Grafik 1: Annesi Yükseköğretim Mezunu Olanların Eğitim Düzeyi (25+)

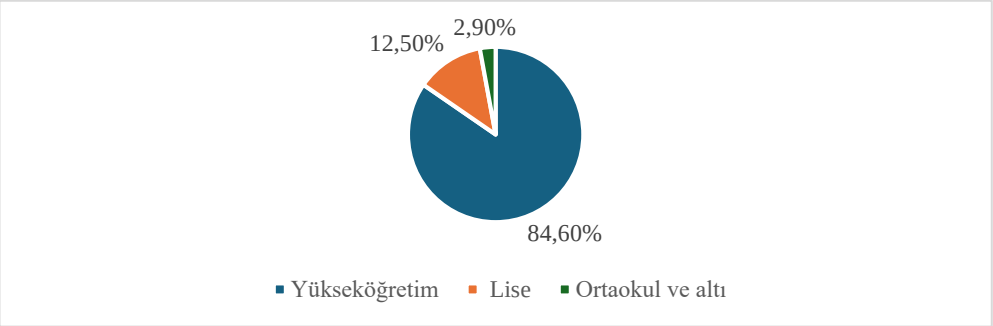

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Anne eğitimiyle çocuğun eğitim başarısı arasında doğrudan korelasyon vardır. Bu, sosyal hareketliliğin ancak kadın eğitimiyle sağlanabileceğini gösteriyor.

Tablo 4: Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Dağılımı

Bilim Alanı	Kadın	Erkek
STEM Not: STEM=Science, Technology, Engineering, Mathematics	34%	66%
Eğitim/Sağlık/Sanat	72%	28%

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

STEM alanlarındaki cinsiyet uçurumu endişe vericidir. Geleneksel "*kadın meslekleri*" algısı hüküm sürüyor.

Tablo 5: Okullaşma Oranlarındaki Paradoks

Eğitim Kademesi	Oran
Yükseköğretim	%110.7
Ortaöğretim	%109.9

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

%100'ü aşan bu oranlar, yaş grupları dışındaki öğrencileri (geç mezunlar, yabancı uyruklular) kapsamaktadır.

3.3.3. Engelli Bireylerin Eğitim, Okuryazarlık Ve İstihdam Analizi

Engelli bireylerde okuryazarlık oranı oldukça düşüktür.

1. Okuryazarlık Durumu (15+ Yaş)
    - Okuryazar Olanlar: %42,8
    - Okuryazar Olmayanlar: %57,2 (100 - %42,8)

Toplum geneline kıyasla (TÜİK, 2022'de Türkiye geneli okuryazarlık oranı ~%97) engelli bireylerin eğitime erişiminde ciddi engeller bulunduğu görülmektedir. Bu durum, özel eğitim imkanlarının yetersizliği, fiziksel erişilebilirlik sorunları ve sosyal damgalamayla ilişkilendirilebilir.

2. Eğitim Durumu (15+ Yaş)
    - Bir Okul Bitirmeyenler: %10,2
    - İlkokul: %89,8
    - Lise ve Üzeri: %40,2

Engelli bireylerin yalnızca %40,2'si lise veya yükseköğrenim görmüştür. Bu oran, engelli olmayan nüfusa göre belirgin şekilde düşüktür (TÜİK, 2022'de genel nüfusta lise+ oranı ~%65). Eğitimde fırsat eşitsizliği, engelli bireylerin işgücüne katılımını da sınırlandırmaktadır.

3. İstihdam Durumu (15+ Yaş)
    - Çalışan Kadın Oranı: %7,9
    - Çalışan Erkek Oranı: %27,8

Engelli kadınlar, istihdamda "*çifte dezavantaj*" yaşamaktadır: *Cinsiyet Eşitsizliği:* Engelli erkeklerin istihdam oranı kadınların 3,5 katıdır. *Engelli Olmama Durumuyla Kıyas:* Genel nüfusta kadın istihdamı ~%34,5 iken, engelli kadınlarda bu oranın %7,9 olması, işgücü piyasasında ayrımcılığın boyutunu göstermektedir.

İstihdam Türleri:

- Ücretli Çalışanlar: %75
- Ücretsiz Aile İşçisi (Kadınlar): %21,5
- İşveren/Kendi Hesabına Çalışan: %8,7

Engelli bireylerin büyük çoğunluğu (%75) ücretli işlerde çalışmaktadır. Ancak kadınların %21,5'inin ücretsiz aile işçisi olması, kayıt dışı ve güvencesiz çalışmaya itildiklerini göstermektedir.

Grafik 2: *Toplam Nüfusta İşgücü Durumu*

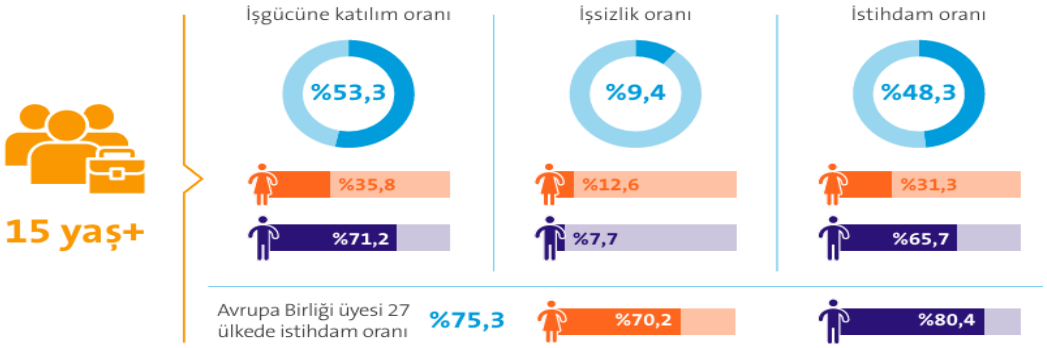

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Türkiye'de işgücüne katılım oranları, cinsiyetler arasında belirgin bir eşitsizlik göstermektedir. Kadınların katılım oranı (%35.8), erkeklerin (%71.2) yaklaşık yarısıdır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bakım yükümlülüklerinin kadınların ekonomik hayata katılımını sınırlandırdığını ortaya koymaktadır. Genel oranın (%53.3) AB ortalamalarının altında kalması, Türkiye'nin insan kaynağı potansiyelini tam olarak değerlendiremediğine işaret etmektedir.

Kadınların işsizlik oranı (%12.6), erkeklere (%7.7) kıyasla önemli ölçüde yüksektir. Bu fark, işgücü piyasasındaki cinsiyet temelli ayrımcılık, mesleki ayrışma (kadınların düşük ücretli ve güvencesiz sektörlerde yoğunlaşması) ve kreş gibi destek

mekanizmalarının yetersizliği ile açıklanabilir. Genel işsizlik oranının (%9.4) AB ülkelerine göre yüksek olması, yapısal ekonomik sorunların varlığını da yansıtmaktadır.

Kadınların istihdam oranı (%31.3), erkeklerin (%65.7) yarısından daha düşüktür. Bu veri, Türkiye'de kadın emeğinin büyük ölçüde "*görünmez*" kaldığını ve kayıt dışı sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Genel istihdam oranının (%48.3) AB ortalamasının (%75.3) çok altında olması, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

AB ülkelerinde kadın istihdam oranı (%70.2), Türkiye'deki kadın oranının (%31.3) iki katından fazladır. Bu fark, AB'nin çocuk bakım hizmetleri, esnek çalışma modelleri ve cinsiyet eşitliği politikaları gibi yapısal düzenlemelerle kadınların işgücüne katılımını desteklediğini göstermektedir. Türkiye'nin bu açığı kapatabilmesi için benzer politikaları uygulamaya koyması gereklidir.

3.3.4. Türkiye'de Bölgesel Kadın İstihdamı ve Kayıt Dışılık Analizi

Tablo 6: Cinsiyet ve İBBS 2. Düzeye Göre Temel İşgücü Göstergeleri

	İşgücüne katılma oranı			**İstihdam oranı**			**İşsizlik oranı**		
İBBS 2. Düzey	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
TR Türkiye-Türkiye	**53,3**	**71,2**	**35,8**	**48,3**	**65,7**	**31,3**	**9,4**	**7,7**	**12,6**
TR10 (İstanbul)	**57,0**	74,9	39,5	**51,9**	69,3	34,9	**8,9**	7,4	11,7
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	**59,0**	76,5	40,9	**54,5**	71,8	36,7	**7,6**	6,2	10,3
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	**52,3**	68,0	37,1	**49,1**	65,1	33,7	**6,1**	4,4	9,1
TR31 (İzmir)	**54,1**	70,5	38,2	**47,9**	63,8	32,5	**11,4**	9,5	14,8
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	**54,2**	68,7	39,7	**49,8**	64,3	35,3	**8,1**	6,3	11,2
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	**55,4**	73,1	38,3	**51,5**	68,7	34,8	**7,1**	6,0	9,1
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	**55,2**	71,6	38,6	**50,7**	67,3	33,9	**8,2**	6,1	12,1
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	**58,2**	75,6	40,6	**53,0**	70,7	35,1	**9,0**	6,5	13,6
TR51 (Ankara)	**54,6**	72,0	37,5	**48,5**	66,2	31,2	**11,2**	8,1	17,0
TR52 (Konya, Karaman)	**52,2**	73,3	31,7	**49,1**	69,8	28,8	**6,1**	4,8	9,0
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	**58,5**	73,5	43,1	**54,3**	69,3	38,9	**7,2**	5,8	9,7
TR62 (Adana, Mersin)	**50,2**	68,9	32,3	**44,8**	62,7	27,5	**10,9**	9,0	14,7
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	**45,6**	65,2	26,5	**38,6**	57,0	20,6	**15,5**	12,5	22,5

TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	**48,9**	68,9	29,5	**44,7**	64,4	25,6	**8,6**	6,5	13,3
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	**50,7**	70,5	31,3	**46,1**	65,5	27,0	**9,2**	7,1	13,9
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	**52,4**	67,1	38,3	**46,9**	61,9	32,5	**10,5**	7,8	15,1
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	**53,3**	66,6	40,6	**50,7**	64,3	37,6	**4,9**	3,5	7,3
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	**53,4**	69,1	38,3	**48,8**	64,5	33,7	**8,6**	6,7	11,8
TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	**56,5**	71,0	42,0	**51,7**	66,3	37,3	**8,4**	6,7	11,2
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	**51,3**	70,4	33,0	**47,6**	65,8	30,1	**7,3**	6,6	8,8
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	**53,5**	72,1	35,3	**47,4**	63,3	31,7	**11,5**	12,2	10,2
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	**47,2**	66,7	28,3	**43,9**	62,9	25,4	**7,2**	5,8	10,4
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	**48,3**	66,9	30,0	**40,0**	56,7	23,5	**17,2**	15,2	21,8
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	**48,2**	71,6	25,1	**43,3**	65,3	21,5	**10,2**	8,8	14,2
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	**43,2**	64,2	22,7	**38,6**	57,0	20,5	**10,8**	11,2	9,6
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	**42,3**	64,4	22,8	**37,5**	57,5	19,8	**11,4**	10,7	13,2

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2023 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, 15 ve üzeri yaştaki nüfusun genel istihdam oranı %48,3 olarak belirlenmiştir. Cinsiyet temelli dağılıma bakıldığında, erkeklerin istihdam oranı %65,7 iken, kadınların istihdam oranı yalnızca %31,3'tür. Bu veriler, kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bölgesel düzeyde incelendiğinde, en yüksek toplam istihdam oranı %54,5 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde gerçekleşmiş, en düşük oran ise %37,5 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde kaydedilmiştir. Kadın istihdam oranı açısından ise en yüksek oran %38,9 ile TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesinde görülürken, en düşük oran %19,8 ile yine TRC3 bölgesinde ölçülmüştür.

Bu veriler, Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılımında hem cinsiyete dayalı hem de bölgesel farklılıkların belirleyici olduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin istihdam alanında yapısal bir sorun olarak sürdüğünü göstermektedir.

Grafik 3: Bölgesel Kadın İstihdam Oranları (15+ Yaş)

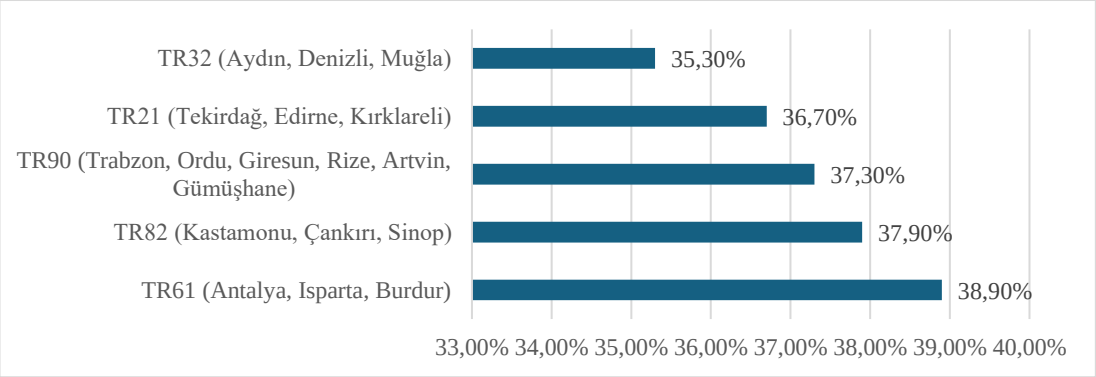

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

En Yüksek İstihdam: TR61 (%38.9): Turizm ve tarımın istihdam üzerinde pozitif etkisidir. En Düşük İstihdam: TR32 (%35.3): Tarım dışı sektörlerde kadınların işgücüne katılımının sınırlı olduğunu gösteriyor. Türkiye ortalaması (~%34.5) ile karşılaştırıldığında, bu bölgelerde kadın istihdamının nispeten yüksek olduğu görülüyor. Ancak oranlar hala AB ortalaması (~%63) ve OECD ortalaması (~%57) altındadır.

Tablo 7: Kayıt Dışı İstihdam Oranları (15+ Yaş)

	Kadın	**Erkek**
Tarım Sektörü:	90,60%	73,50%
Tarım Dışı Sektörler:	18,80%	15,60%

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Tarımda kadınların %90.6'sı kayıt dışı çalışıyor: Sosyal güvenceden yoksunluk ve emek sömürüsü riski vardır. Erkeklerde de kayıt dışılık yüksek (%73.5), ancak kadınlara kıyasla daha düşüktür. Tarım Dışı Sektörlerde Kadınlar (%18.8) erkeklerden (%15.6) daha fazla kayıt dışı çalışıyor. Nedeni, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde (ev işçiliği, tekstil atölyeleri) yoğunlaşmadır.

3.3.5. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları Analizi

Türkiye'de eğitim düzeyi arttıkça kadın işsizliğinin erkeklere kıyasla nasıl katlanarak arttığını ortaya koyan veriler aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Eğitim-İşsizlik İlişkisi

Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek	Fark (K-E)
Okur-yazar olmayan	%3.3	%9.5	-6.2 puan
Lise altı eğitim	%9.2	%7.7	+1.5 puan
Lise	%18.5	%9.3	+9.2 puan
Mesleki/teknik lise	%18.0	%7.4	+10.6 puan
Yükseköğretim	%14.0	%6.7	+7.3 puan

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Kadınlar (%3.3) < Erkekler (%9.5) nedeni ise, okuryazar olmayan kadınların büyük kısmı işgücüne dahil bile sayılmıyor (ev içi ücretsiz emek). Bu grup "*işsiz*" statüsünde görünmüyor.

Mesleki lise mezunu kadınlarda işsizlik (%18), erkeklerin (%7.4) 2.5 katıdır. Nedeni ise, mesleki eğitim alan kadınların sektöre girişinde cinsiyet ayrımcılığıdır. Erkeklerin teknik alanlarda daha kolay istihdam edilmesinden kaynaklıdır.

Üniversite mezunu kadın işsizliği (%14) Türkiye genel ortalamasının (%9.4) üstündedir. Burada bir çelişki söz konusudur, eğitim arttıkça kadın işsizliği artıyor (erkeklerde tam tersi). Bunların nedeni Cam Tavan Etkisi olabilir: Eğitimli kadınlar niteliklerine uygun iş bulamıyor. Mesleki Ayrışma: Kadınların eğitim aldığı alanlar (sağlık/eğitim) ile iş piyasası ihtiyaçları uyuşmuyor. Ücret Eşitsizliği: Yüksek eğitimli kadınlar düşük ücretli işleri reddederek işsiz kalıyor.

Tablo 9: Eğitim Düzeyine Göre Cinsiyetler Arası Ücret Farkı Analizi

Eğitim Düzeyi	Ücret Farkı (Kadın Aleyhine)
İlkokul ve altı	%13.2
İlköğretim/Ortaokul	%14.1
Lise	%16.7
Yükseköğretim	%17.4

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Beklenenin aksine, yüksek eğitim ücret eşitsizliğini azaltmamaktadır, derinleştirmektedir. Türkiye'de ücret eşitsizliği, eğitimle çözülecek bir sorun olmaktan çıkıp yapısal ayrımcılık boyutuna ulaşmıştır. Özellikle yükseköğretimli kadınların emeğinin tam değerini bulamaması, ülkenin insan sermayesi açısından ciddi kayıptır.

3.3.6. Türkiye'de Çalışma Hayatında Cinsiyet Eşitsizliği

Çalışma hayatında kalma süresi aşağıdaki gibidir.

- Kadınlar: 20.2 yıl
- Erkekler: 39.2 yıl

Erkekler, kadınlardan 19 yıl daha uzun süre işgücünde kalmaktadır. Bu fark, kadınların: Evlilik ve doğum sonrası işgücünden çekilmesi, bakım yükümlülükleri nedeniyle kariyerlerinin kesintiye uğraması ve 50+ yaşta yeniden işe girişte yaşanan zorluklardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 10: Yarı Zamanlı Çalışma Oranları

Grup	**Oran**
Kadın	%16.1
Erkek	%7.3
Toplam	**%10.2**

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Kadınların yarı zamanlı çalışma oranı, erkeklerin 2.2 katıdır. Bunun sebebi: Esnek çalışma, kadınlara "*bakım sorumluluğuyla uyumlu*" tek seçenek olarak sunulmaktadır.

Bunun riskli yanı, yarı zamanlı işlerde sosyal güvence eksikliği ve kariyerde ilerleme imkansızlığıdır.

3.3.7. Kadınların İstihdama Katılımında Ailevi Sorumlulukların Belirleyici Rolü

TÜİK'in 2023 yılı verilerine göre, 25–49 yaş grubunda olup hanehalkında 3 yaşın altında çocuğu bulunan bireyler arasında istihdam oranı erkeklerde %90,6 iken, kadınlarda yalnızca %27,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, çocuk bakım sorumluluğunun büyük ölçüde kadınlara yüklenmesinin istihdam üzerinde önemli bir kısıtlayıcı etki yarattığını göstermektedir.

Benzer şekilde, aynı yaş grubunda olup hanehalkında küçük çocuğu bulunmayan bireyler arasında da istihdam oranı erkeklerde %79,3 iken, kadınlarda

%58 düzeyindedir. Çocuk bakım yükümlülüğü olmasa dahi kadınların erkeklere kıyasla daha düşük istihdam oranına sahip olması, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların işgücü piyasasına katılımını yapısal olarak sınırlandırdığını ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak, 15 yaş ve üzeri kadınlar arasında iş gücüne katılamama nedenleri incelendiğinde, ev işleriyle meşguliyetin payı %42,9 ile en yaygın gerekçe olarak öne çıkmaktadır. Bu veri, kadının toplumsal rollerinin hâlen büyük ölçüde "*ev içi emek*" ile tanımlandığını ve kadın emeğinin ekonomik alana dahil olmasının önündeki başlıca engellerden birinin bu geleneksel rol dağılımı olduğunu göstermektedir.

3.3.8. Kamu, Akademi ve Özel Sektörde Kadın Temsili: Gelişmeler ve Süregelen Eşitsizlikler

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadınların karar alma mekanizmalarına ve üst düzey pozisyonlara katılımı, yıllar içerisinde belirli oranlarda artış göstermiştir. Ancak veriler, bu artışa rağmen kadınların temsiliyet oranlarının hâlen erkeklerin oldukça gerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, kadın büyükelçi oranı 2011 yılında %11,9 iken, 2024 yılında %26,9'a yükselmiştir. Aynı dönemde erkek büyükelçi oranı ise %88,1'den %73,1'e gerilemiştir. Bu gelişme, dış politikada kadın temsilinin artmakta olduğunu göstermekle birlikte, diplomatik karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet dengesinin hâlâ sağlanamadığını da ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) verilerine göre, 2024 yılı sonu itibarıyla Meclis'teki kadın milletvekili oranı %19,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2007 yılında %9,1 seviyesindeydi. 2024 itibarıyla 593 milletvekilinden 118'i kadın, 475'i erkektir. Kadın milletvekillerinin sayısal artışı dikkat çekici olsa da temsilde eşitliğin sağlanmasından hâlâ uzaktır.

Akademide kadın temsili açısından da iyileşmeler göze çarpmaktadır. Yükseköğretim İstatistiklerine göre, yükseköğretimde görevli kadın profesör oranı, 2010–2011 öğretim yılında %27,6 iken, 2023–2024 öğretim yılında %34,6'ya yükselmiştir. Kadın doçent oranı ise aynı dönemde %32,2'den %42,1'e çıkmıştır. Bu artışlar, akademik kariyer basamaklarında kadınların görünürlüğünün arttığını göstermektedir.

Tablo 11: Cinsiyete Göre Üst Ve Orta Düzey Yönetici Pozisyonlarındaki Bireylerin Oranı

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2012	**100,0**	85,6	14,4
2013	**100,0**	83,4	16,6
2014	**100,0**	84,5	15,5
2015	**100,0**	85,6	14,4
2016	**100,0**	83,3	16,7
2017	**100,0**	82,7	17,3
2018	**100,0**	83,7	16,3
2019	**100,0**	82,5	17,5
2020	**100,0**	80,7	19,3
2021	**100,0**	79,3	20,7
2022	**100,0**	80,4	19,6
2023	**100,0**	79,4	20,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2012-2023

Üst ve orta düzey yönetici pozisyonlarındaki kadın oranı, 2012 yılında %14,4 iken 2023 yılında %20,6'ya ulaşmıştır. Özel sektör açısından değerlendirildiğinde ise Borsa İstanbul'da işlem gören en büyük 50 şirketin (BİST 50) yönetim kurullarında kadın üye oranı, 2016 yılında %12,2 iken 2024 yılında %19,4'e yükselmiştir. Bu oranlar, kurumsal yönetimde kadın temsilinin sınırlı olmakla birlikte artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) personeli içinde kadınların oranı da dikkate değerdir. 2023 yılı verilerine göre, Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) bazında kadın Ar-Ge personel sayısı 99.195 kişi ile toplam personelin %34,1'ini oluşturmuştur. Sektörel bazda incelendiğinde, kadın Ar-Ge personel oranı yükseköğretim kurumlarında %47,7, genel devlet ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda %29,6, özel sektör kuruluşlarında ise %27,8 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, özellikle akademik alanda kadınların Ar-Ge faaliyetlerine daha yoğun katıldığını ortaya koymaktadır.

Yerel yönetim birimleri, vatandaşlarla doğrudan temas hâlinde olan ve katılımcı demokrasinin güçlendirilmesinde kilit rol üstlenen alanlardır. Ancak Türkiye'de yerel yönetim düzeyinde kadın temsili, hâlen oldukça düşük düzeylerde seyretmektedir.

Tablo 12: Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Kadın Temsili

Pozisyon	**Kadın Oranı**
Belediye Başkanı	%5.6
İl Belediye Başkanı	%13.6
İlçe Belediye Başkanı	%5.1
Belediye Meclis Üyesi	%11.8
Muhtar	%3.3

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

2024 yılı itibarıyla yerel yönetimlerde kadın temsil oranlarına bakıldığında, belediye başkanları arasında kadın oranı yalnızca %5,6 düzeyindedir. İl belediye başkanlarında bu oran %13,6'ya ulaşırken, ilçe belediye başkanlarında kadın oranı %5,1 ile oldukça sınırlı kalmaktadır. Belediye meclis üyeleri arasında kadın oranı %11,8 iken, muhtarlık pozisyonunda bu oran yalnızca %3,3 olarak kaydedilmiştir.

Bu veriler, kadınların yerel siyasal karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların yerel yönetime katılım oranlarındaki bu düşüklük, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı önyargıların, siyasi parti tercih sistemlerinin ve yapısal eşitsizliklerin hâlâ etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için, kota uygulamaları, aday belirleme süreçlerinde şeffaflık ve kadınların siyasi katılımını teşvik eden politika ve programlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet eşitsizliğine ilişkin Küresel Karşılaştırma aşağıda Tablo 13'teki gibidir.

Tablo 13: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sıralaması

53	Suriname	0.739		+0.003	-1	126	Saudi Arabia	0.647		+0.010	+5
54	United Republic of Tanzania	0.734		-0.005	-6	127	Türkiye	0.645		+0.007	+2
55	Belarus	0.733		-0.019	-14	128	Fiji	0.642		-0.009	-7
56	Slovakia	0.731		+0.011	+7	129	India	0.641		-0.002	-2
57	Botswana	0.730		+0.012	+7	130	Qatar	0.640		+0.013	+3
58	Republic of North Macedonia	0.727		+0.016	+15	131	Kuwait	0.636		-0.015	-11
59	Honduras	0.726		-0.009	-6	132	Maldives	0.633		-0.016	-8
60	Bulgaria	0.723		+0.009	+5	133	Lebanon	0.632		+0.003	-1
61	Croatia	0.723		-0.007	-6	134	Benin	0.629		+0.013	+4
62	Malta	0.723		+0.010	+8	135	Egypt	0.629		+0.003	-1
63	Ukraine	0.722		+0.008	+3	136	Oman	0.628		+0.014	+3
64	Armenia	0.721		-	-3	137	Morocco	0.628		+0.007	-1
65	Thailand	0.720		+0.009	+9	138	Niger	0.628		+0.006	-3
66	Madagascar	0.720		-0.017	-15	139	Algeria	0.612		+0.039	+5
67	Montenegro	0.718		+0.004	+2	140	Democratic Republic of the Congo	0.609		-0.002	-
68	Romania	0.717		+0.020	+20	141	Mali	0.604		-	-
69	Georgia	0.716		+0.007	+7	142	Guinea	0.601		-0.016	-5
70	Brazil	0.716		-0.010	-13	143	Iran (Islamic Republic of)	0.579		+0.004	-
71	Uruguay	0.715		+0.001	-4	144	Chad	0.576		+0.006	+1
72	Viet Nam	0.715		+0.003	-	145	Pakistan	0.570		-0.005	-3
73	Greece	0.714		+0.020	+20	146	Sudan *	0.568		n/a	n/a

Eurasia and Central Asia | Eastern Asia and the Pacific | Europe | Latin America and the Caribbean | Middle East and North Africa | North America | Southern Asia | Sub-Saharan Africa

Kaynak: TÜİK, Türkiye'de İstatistiklerle Kadın Raporu, 2024.

Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet eşitsizliği 2024 Raporuna göre, Türkiye 146 ülke arasında toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında 127.sırada ve Orta Asya bölgesinde 10'uncu (en düşük) sırada yer alıyor. Ekonomik Katılım ve Fırsat açısından ise 133. sırada ve Eğitim Başarısı açısından 90. Sırada yer almıştır (WEF GGGR, 2024). Bu komşu ülkeler olan Bulgaristan (60.) ve Yunanistan (73.)'ın gerisinde kalması (WEF, 2024), bölgesel politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada yetersiz kaldığını göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eğitimden istihdama, karar alma mekanizmalarından evlilik dinamiklerine kadar birçok alanda derin yapısal sorunlar barındırmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok boyutlu yapısını ve kadınların eğitim, istihdam, siyasal katılım ve karar alma mekanizmalarına erişimindeki temel engelleri istatistiksel veriler ışığında analiz etmeyi amaçlamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2024 yılı verilerine dayanan bulgular, niceliksel iyileşmelere rağmen toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin yapısal olarak devam ettiğini göstermektedir.

Demografik veriler, Türkiye’de kadın ve erkek nüfusunun neredeyse eşit dağıldığını (Kadın %49,98; Erkek %50,02) ortaya koymaktadır. Ancak bu oransal denge, özellikle 60 yaş üzeri gruplarda kadınlar lehine değişmektedir (90 yaş ve üzeri: Kadın %69,1). Bu durum, kadınların daha uzun yaşadığı gerçeğine işaret ederken, yaşlılıkta bakım hizmetleri, sosyal güvenlik ve yaşlı kadın yoksulluğu gibi alanlarda politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Eğitim düzeyi analizi (Tablo 3) kadınların hâlâ erkeklerin gerisinde olduğunu göstermektedir. 25 yaş üstü nüfusta yükseköğretim görmüş kadınların oranı %22,7 iken, erkeklerde bu oran %26,2’dir. Okuryazar olmayan kadınların oranı ise %5,4 olup erkeklerin (%0,8) yaklaşık 6 katıdır. Ortalama eğitim süresi 2011'de 6,4 yıl iken, 2023’te kadınlarda 8,3 ve erkeklerde 8,6 yıla çıkmıştır. Ancak bu artış, toplumsal cinsiyet farkını kapatmaya yetmemektedir.

STEM (bilim, teknoloji, mühendislik, matematik) alanlarında kadınların oranı yalnızca %34 iken, sağlık, eğitim ve sanat alanlarında bu oran %72’dir. Bu bulgu, mesleki ayrışmanın devam ettiğini ve kadınların hâlen geleneksel “*kadın meslekleri*” ile sınırlandığını göstermektedir. Öte yandan, annenin eğitim düzeyinin

çocukların eğitim başarısı üzerindeki belirleyici etkisi, kadın eğitiminin nesiller arası eşitsizliklerin azaltılmasında kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır.

İşgücü piyasasında kadınların durumu çarpıcı eşitsizlikleri yansıtmaktadır. 2023 yılı itibarıyla kadınların istihdam oranı %31,3 iken, erkeklerde bu oran %65,7'dir. İşgücüne katılımda kadınlar %35,8 ile erkeklerin (%71,2) neredeyse yarısı kadardır. Kadın işsizliği %12,6 ile erkeklerin (%7,7) oldukça üzerindedir. Bölgesel veriler (Tablo 6), TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesinde kadın istihdam oranının %38,9 ile en yüksek, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde ise %19,8 ile en düşük olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, coğrafi ve kültürel faktörlerin kadın istihdamında belirleyici olduğunu kanıtlamaktadır.

Eğitim düzeyi ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren veriler (Tablo 8), beklenenin aksine kadınların eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır. Özellikle mesleki/teknik lise mezunu kadınlarda işsizlik oranı %18 iken, erkeklerde bu oran %7,4'tür. Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik %14 olup Türkiye ortalamasının (%9,4) üzerindedir. Bu olgu, "*cam tavan sendromu*", mesleki ayrışma ve ücret eşitsizliği gibi yapısal nedenlerle açıklanabilir.

Kadınlar, aynı eğitim düzeyine sahip erkeklere kıyasla daha düşük ücretler almaktadır (Tablo 9). Yükseköğretim mezunları arasında kadınlar erkeklerden %17,4 daha az kazanmaktadır. Bu durum, Türkiye'de eğitim düzeyinin ücret eşitsizliğini ortadan kaldırmak yerine derinleştirdiğini ve cinsiyet temelli ücret ayrımcılığının yapısal bir sorun hâline geldiğini göstermektedir.

Kadınların iş yaşamında karşılaştığı bir diğer önemli eşitsizlik, işgücünde kalma süresidir. Kadınlar ortalama 20,2 yıl çalışırken, erkeklerde bu süre 39,2 yıldır. Bu fark, evlilik, doğum, bakım sorumluluğu ve yaş ayrımcılığı gibi nedenlerle kadınların kariyerlerinin kesintiye uğradığını göstermektedir. Kadınların %16,1'i yarı zamanlı çalışırken bu oran erkeklerde %7,3'tür. Yarı zamanlı çalışma genellikle düşük ücret, sosyal güvence eksikliği ve kariyer ilerlemesine engel olan bir yapıya sahiptir.

Kadınların istihdama katılımını sınırlayan temel etkenlerden biri çocuk bakım sorumluluğudur. TÜİK verilerine göre, 3 yaş altı çocuğu olan kadınların istihdam oranı

%27,1 iken erkeklerde bu oran %90,6'dır. Çocuk sahibi olmayan bireylerde dahi erkeklerin istihdam oranı kadınlardan yüksektir. Kadınların işgücüne katılamama nedenlerinin başında %42,9 ile "*ev işleriyle meşguliyet*" gelmektedir. Bu veri, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmediğini ve kadının hâlen "*ev içi emek*" ile tanımlandığını göstermektedir.

Karar alma mekanizmalarına katılımda da benzer bir eşitsizlik söz konusudur. TBMM'de kadın milletvekili oranı %19,9, kadın büyükelçi oranı %26,9'dur. Yükseköğretimde kadın profesör oranı %34,6, doçent oranı %42,1'dir. Üst düzey yönetici pozisyonlarında kadın oranı 2023 itibarıyla %20,6'dır. Yerel yönetimlerde kadın temsil oranları çok daha düşüktür: Belediye başkanı %5,6, muhtar %3,3. Bu veriler, kadınların sayıca artmasına rağmen hâlâ karar alma süreçlerinde yeterince yer bulamadığını göstermektedir.

Araştırma-Geliştirme alanında kadınların Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) oranı %34,1'dir. Bu oran yükseköğretimde %47,7'ye çıkarken, özel sektörde %27,8'e düşmektedir. Bu durum, kadınların Ar-Ge'ye katkı sunduğu ancak özel sektörde daha düşük oranda temsil edildiğini göstermektedir.

Mevcut veriler, eğitim düzeyi artsa bile kadınların işgücünde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmadığını, yönetici pozisyonlarında cinsiyet ayrımcılığının devam ettiğini ve geleneksel toplumsal normların hala kadınların önünü kestiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Son olarak, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından küresel sıralamalardaki konumu da dikkat çekicidir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2024 raporuna göre Türkiye, 146 ülke arasında 127. sırada yer almakta; özellikle ekonomik katılım ve fırsatlar açısından 133. sıraya düşmektedir. Eğitim başarısı alanında 90. sırada yer alması, eğitime erişimde de bölgesel ve toplumsal eşitsizliklerin devam ettiğini göstermektedir.

Kadınların güçlendirilmesi, Türkiye'nin demokratik gelişimi ve ekonomik büyümesi için vazgeçilmez bir öncelik olmalıdır. Ancak bu şekilde, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde daha adil ve sürdürülebilir bir gelecek inşa edilebilir.

KAYNAKÇA

Agenjo-Calderón, A., & Gálvez-Muñoz, L. (2019). Feminist Economics: Theoretical and Political Dimensions. Am J Econ Sociol, 78: 137-166. https://doi.org/10.1111/ajes.12264

Ahmed, S. (2006). Queer phenemenology. Duke University Press.

Akçaalan, H. (2024). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Bağlamında Kütahya Masallarında Kadın. Doktora tezi. Uşak Üniversitesi, Uşak.

Ateş, N. B., & Mazıcı, E. T. (2022). Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin Halkla İlişkiler Rolleri: Durum Çalışması. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (8), 100-129.

Ateş, N. B.,(2021) Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Sorunlarına Yönelik Farkındalık Oluşturmada Halkla İlişkilerin Aracı Rolü: Üniversite Kadın Araştırma Merkezleri Üzerine Bir İnceleme. Doktora tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avcı, Müşerref (2016). "Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Derneği, Erzurum, s. 225-254.

Bakacak, Ayça (2009). "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme" , Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 44, s. 627-638.

Biçak, S. (2007). "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın(XI- XIV. YY)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi ABD, İstanbul.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 108-114.

Braidotti, R. (2017). Göçebe Özneler: Çağdaş Feminist Kuramda Bedenleşme ve Cinsiyet Farklılığı. (Ö. Karakaş, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap

Brooks, A. (1997). Postfeminisms- feminism, Ccltural teory and cultural forms. Routledge Yayınları.

Brown, H.A. (2016). Marx'ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile. (G.Rastgeldi, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Bryson, V. (2003). *Feminist political theory*. Palgrave Macmıllan.

Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.

Butler, J. (2006). *Gender trouble*. Routledge. New York and London

Canatan, K. (2006). "Klasik Dönem İslam Yorum Geleneğinde Cinsiyetçilik Düşüncesinin Anatomisi". (Ed. L.Sunar). Kadın Çalışmaları Dergisi, 1(2), 18- 37.

Connell, R. (1987). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Brasil Blackwell

Connell, R. W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (4. Baskı)(Çev. Cem Soydemir). *İstanbul: Ayrıntı*.

Council of Europe. (2004). Gender Mainstreaming. Strasbourg: Council of Europe Press. (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

Crawford, M. (1995). Talking Difference: On Gender And Language. Sage Publications.

Çakır, S. (1994). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları, 1994.

Çetin, Halis (2003). "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", Doğu Batı Yayınları.

Çolakoğlu, H. (2015). Antik Yunan ve Platon'da cinsiyet sorunu. Atatürk İletişim Dergisi, (9), 223-229.

Demir, A.S. (2021). Toplumsal Cinsiyet Ve Demokrasi Bağlamında Klasik Çağ Atina'sında Kadın. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Donovan, J. (2012). *Feminist theory: The intellectual traditions*. Bloomsbury Publishing USA.

Dulum, Sibel (2006). "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Eskişehir.

Ecevit, M. (2011). "Epistemoloji". Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner (eds.) Toplumsal cinsiyet sosyolojisi. (s. 32-63). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Echols, A. (2019). Daring to Be Bad: Radical Feminism in America 1967-1975, Thirtieth Anniversary Edition. University of Minnesota Press

Engels, F., & Untermann, E. (2021). The origin of the family, private property and the state. In *Politics and kinship* (pp. 217-223). Routledge.

Erdem, T. (2012). Hizadan çıkmaya,yoldan sapmaya ve çıkıntı olmaya dair: kimlik değil, cinsellik! tektip cinsellik değil,cinsel çeşitlilik. İçinde C. Çakırlar, & S. Delice (Ed.), Cinsiyet muamması: Türkiye'de queer kültür ve muhalefet (ss. 37 72). Metis Yayınları.

Eren, E. (2019). Cinsiyetli bedenler: Türkiye'de LGBTİ hareketi ve queer. İçinde S. U. Çubukçu (Ed.), Türkiye'de kadın ve toplumsal cinsiyet (ss. 141-164). Derlem Yayınları.

Eroğlu, Engin (2016). "Sosyo-Ekonomi k Açıdan Eski Türklerde Kadının Konumu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 44.

Eroğlu, Ö., & İşler, R. (2004). İktisat düşüncesinde kadının konumu ve feminist iktisat. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (46), 53.

Fraser, N. (2013). Fortunes of feminism: from state-managed capitalism to neoliberal crisis. Verso, Books

Gaard, G. (2024). Ecofeminism. In *The Routledge Companion to Gender and Animals* (pp. 49-70). Routledge.

Giddens, A., Sutton, P. W. (2016). Sosyoloji. S. Tüfekçioğlu., A. N. Durakbaşa., F. K. Şenel. (Yay. Haz.). (M. Şenol, Çev.). 7. Baskı. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güçlü, S., Doğan, H. N., & Bozpinar, C. (2021). Feminist İktisat: Genel Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 19-25.

Gündüz, A. (2012). "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları, Cilt 5, s. 129-148.

Gürkan, S. (2021). Türkiye'de İslam ilmihallerine toplumsal cinsiyet algısındaki değişim çerçevesinde sosyolojik yaklaşım. *Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun*.

Hekman, S. J. (2016). Toplumsal cinsiyet ve bilgi. (Çev. B. Balkız, & Ü. Tatlıcan) Say Yayınları.

Hooks, B. (2014). *Feminism is for everybody: passionate politics* (No. 12990). Routledge.

Işık, E., & Serdaroğlu, U. (2015). Kadın Emeği: Feminist İktisadın Yol Haritası Üzerinden Bir Okuma. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, *15*(56), 6-14.

İlter, N. (2014). *Toplumsal cinsiyet gerilimleri üzerinden feminizmi tartışmak* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

İşbilen, E. Ş., & Dikyol, D. Ç. (2020). Antik Yunan dünyasında bir kadın olarak Sappho'nun yeri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Araştırma Makalesi, (66), 147-161.

Jagose, A. (1996). Queer theory: Ann introduction. New York University Press.

Kargar, A. (2024). Toplumsal Cinsiyet, Aile İçi Roller, Tanrı Algısı, Erken Dönem Uyumsuz Şemalar Ve Kadının Konumu (İran Örneği). Ankara Üniversitesi.

Keskin, F., & Ulusan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 47-68.

Kocatürk, Utkan (2004). Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turan Kitabevi, Ankara.

Koşka, T.A. (2023). İslâm felsefe geleneğinde kadın ve toplumdaki yeri. Yüksek lisans tezi. *Kastamonu Üniversitesi*.

Lengermann, P. M., & Niebrugge, G. (2018). Çağdaş Feminist Kuram. G. Ritzer, & J. Stepnisky içinde, Modern sosyoloji (Çev. H. Hülür) (ss. 296-343). De Ki Bsım Yayım.

Lerner, G. (1987) *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press, Inc. New York

Macionis, J. J. (2012). Sosyoloji (Çev. Ed.V. Akan). Ankara: Nobel Yayınları.

MacKinnon, Catharine A. (1991). Toward a Feminist Theory of the State. Harvard University Press

Mehdiyeva, G. (2024). Feminist iktisat bağlamında Türkiyede kadın istihdamının büyüme üzerine etkisi. Yüksek Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi

Notz, G.(2012), Feminizm, Sinem Derya Çetinkaya (Çev.), Ankara, Phonix Yayınları.

Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society*. Gower Publishing Company Limited, Gower House.

Özdemir, G. (2009). "Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci", Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Metinleri, No: 03, Tekirdağ

Platon. (1998). Yasalar. (S. Babür, & C. Şentuna, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

Plumwood, V. (2002). *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge.

Robeyns, I. (2020). Capability Approach. In G.Berik and E. Kongar (Ed.). The Routledge Handbook of Feminist Economics, New York: Routledge.

Salleh, A. (2017). *Ecofeminism as politics: Nature, Marx and the postmodern*. Zed Books Ltd.

Saraç, S. (2013). Toplumsal cinsiyet. *Toplumsal cinsiyet ve yansımaları*, 27-32.

Sayer, H. (2001). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı. Uzmanlık Tezi. Ankara. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Schlegel, A. (1977) Sexual Stratification (New York.: Columbia University Press).

Scott, J. W. (1986). Gender as a useful category of historical analysis. The American Historical Review, Vol. 91, pp. 1053-1075.

Scott, J. W. (2007). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi. (Çev. A. T. Kılıç). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şimşekdir, Ö. (2019). Antik Yunan ve Roma toplumlarında toplumsal cinsiyetin şekillenmesi ve cinsellik kavramı. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Taslaman, C., & Taslaman, F. (2021). İslâm ve kadın. İ. Sarı, (Ed). İstanbul Yayınevi.

Tong, R., & Botts, T. F. (2024). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Routledge.

Torun, H. (2019). *Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın girişimcilere dönük tutumların sosyolojik olarak incelenmesi (Samsun ili örneği)* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Tufan, S. (2024). *Türkiye'de Kadın Cinayetleri Bağlamında Kamu Vicdanının Sosyal Medya Üzerinden Tesis Edilmesi: X (Twıtter) Mahkemeleri* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey).

Üzel, Esra (2006). Feminizm ve Doğa Ekseninde Ekofeminizm. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Wıesner-Hanks, M. E., (2020). Tarihte Toplumsal Cinsiyet. (1.Baskı) (çev. Meral Çiyan Şenerdi) İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yolusever, A. (2024). Feminist Economics: A General Review. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(2), 76-93.

Yüksel, A. (1999). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerindeki Yansımaları", Kurgu Dergisi, 16: 67-81.